

KULTURHISTORISK BEBYGGELSEINVENTERING
I HAMMARÖ KOMMUN
RAPPORT FRÅN VÄRMLANDS MUSEUM 1986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

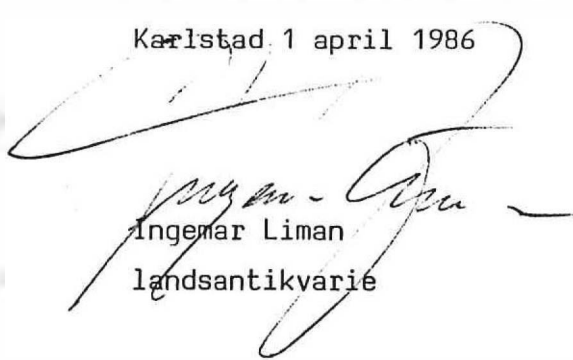
Inledning.....	Sid. 1
Motivering.....	Sid. 2
Redovisning.....	Sid. 3
Kulturminnesvårdens lagstiftning.....	Sid. 4
Byggnadsnämnd.....	Sid. 5
Principer för urvalet av inventeringsobjekt.....	Sid. 6
PM i byggnadsvård.....	Sid. 8
Hammarö - enkel historik.....	Sid. 15
Skyddsvärda miljöer.....	Sid. 19
A. Hammarö och Hammars udde.....	Sid. 20
B. Tynäsudden.....	Sid. 21
C. Gråberg.....	Sid. 22
D. Rud - norra, E. Rud - södra.....	Sid. 23
F. Hovlanda.....	Sid. 24
Inledning till bruksmiljöerna.....	Sid. 26
G. Regnbågen, Åskmolnet och Trekanten.....	Sid. 28
H. Björkhagen.....	Sid. 29
I. Edsviken, Rölon, Kolonin.....	Sid. 30
J. Vidön.....	Sid. 33
Fornlämningar.....	Sid. 35
Fornlämningsanalys.....	Sid. 37
Lagskydd.....	Sid. 39
Vård och information.....	Sid. 40
Förteckning över förhistoriska lämningar.....	Sid. 41
Förteckning över anläggningar vars karaktär av fornlämning är osäker.....	Sid. 44
Förteckning över minnesstenar, koleragravar m m.....	Sid. 45
Förteckning över särskilt beaktansvärda byggnader i Hammarö kommun.....	Sid. 46
Litteraturförteckning.....	Sid. 91

FÖRORD

I september 1979 påbörjade Hammarö kommun en kulturhistorisk bebyggelseinventering av Hammarö socken och Skoghalls tätort. För fältarbetet har Hammarö kommun engagerat kulturhistorikern Ulla Wennerlund, som även svarat för det preliminära urvalet av särskilt beaktansvärda byggnader. Fältarbetet har handletts av antikvarie Håkan Eles, Värmlands museum. Kartorna har sammanställts av Ulla Wennerlund. Beskrivningarna hörande till de skyddsvärda områdena och de särskilt beaktansvärda byggnaderna har utformats av Ulla Wennerlund. De har granskats av antikvarie Karl-Arne Karlsson och, vad avser industri- och bruksmiljöer, av antikvarie Barbro Mellander, Värmlands museum. För den arkeologiska genomgången har antikvarie Göran Wettergren, länsstyrelsen, svarat.

I och med denna etapp är Hammarö kommun i sin helhet inventerad. Det är angeläget, att både kommunala organ och enskilda följer upp inventeringen och verkar för att de kulturhistoriskt värdefulla områden och enskilda byggnader, som här redovisas, kan bevaras och skyddas. Det är också vår förhoppning, att kommunen skall låta ge ut en tryckt sammanställning av de olika inventeringarna, så som tidigare skett i en rad kommuner. Först därigenom blir inventeringarnas resultat tillgängligt för kommunens invånare.

Karlstad, 1 april 1986

Ingemar Liman
landsantikvarie

INLEDNING

Den i denna rapport presenterade bebyggelseinventeringen omfattar Hammarö kommun landsbygd och Skoghalls tätort.

Inventeringen är i huvudsak sektiv dvs av urvalskaraktär. Alla fastigheter inom området har besiktigats. De som utifrån vissa kriterier har bedömts ha ett visst kulturhistoriskt värde har inventerats. De byggnader i tätorten som inte inventerats har översiktligt dokumenterats med exteriörbilder. Vid grupphusbyggelse har ett hus beskrivits och fotograferats och antalet hus noterats.

Fältarbetet har utförts med i detta sammanhang vedertagen inventeringsmetodik, så som den finns beskriven i skriften "Byggnadsinventering, förslag till riktlinjer", Riksantikvarieämbetet, Småskrifter och särtryck nr 17, Stockholm 1971.

Denna inventering och rapport är avsedd som underlag för kommunens planläggningsarbete på olika nivåer men skall också kunna tjäna som vägledning vid byggnadslovgivning, energisparrådgivning, etc. Den avser också att vara en vägledning för allmänheten.

En inventering av detta slag är aldrig slutgiltig. Enstaka förbiseenden är oundvikliga. Man kan inte utifrån det förhållandet att ett visst hus eventuellt saknas i rapporten eller rentav i inventeringen dra den slutsatsen att detta hus saknar kulturhistoriskt värde. Våra värderingar ändras dessutom hela tiden. Vi måste ha klart för oss att framtida värderingar helt säkert kommer att innebära en annorlunda och sannolikt vidgad syn på begreppet kulturhistoriskt värde.

Det är alltså av största vikt att påpeka att vad som skall presenteras i denna rapport är en sammanställning av de byggnader som just nu upplevs som de mest angelägna objekten. Bland de inventerade fastigheterna finns många andra beaktansvärda byggnader. Vill man vara säker på att inte förbise kulturhistoriska värden hos ett objekt räcker det inte alltid med att gå till denna rapport. Man bör även på redovisningskartan förvissa sig om huruvida fastigheten är inventerad eller ej.

MOTIVERING

Kulturlandslandskapet är ett resultat av människors verksamhet under lång tid. I äldre tid var utnyttjandet av landskapet begränsat, medan dagens teknik medför en mer långtgående omvandling. Mycket av den gamla miljön förändras och försvinner, men med en medveten planering kan huvuddragen i den tidigare utvecklingen även i fortsättningen bevaras och föras vidare till kommande generationer. Om man vid planering skyddar de viktigaste miljöerna och landskapspartierna bidrar detta till att uppehålla bygdens historiska kontinuitet. Kulturarvet utgör en värdefull källa till ökad förståelse för och större samhörighet med bygden.

Alla byggnader har ett större eller mindre kulturhistoriskt värde, även de som inte redovisas i en inventering som denna. Varje fastighetsägare bör vara medveten om detta och genom ett kontinuerligt underhåll av sina byggnader på bästa sätt vårda och bevara dem.

Vid den kulturhistoriska inventeringen har vi utgått ifrån att man i första hand bör försöka bevara det som är eller har varit karaktäristiskt för bygden och inte det unika. I framtiden kommer det en gång ordinära att bli kulturhistoriskt värdefullt. Bygdens gamla vägnät, hägnadssystem och gränsmarkeringar liksom de gamla by- och gårdsnamnen bidrar också de till att bevara kontinuiteten, varför det är angeläget att de bibehålls.

Med den snabba förändringstakt vi har idag blir det alltmer uppenbart att vi måste skydda ett större antal byggnader och miljöer än vi tidigare räknat med. Om inte aktiva åtgärder vidtas försvinner snart den äldre bebyggelsen. Bevarandeplaner måste upprättas före planering av nybebyggelse.

I de fall där äldre bebyggelse inte står att rädda är det viktigt att den noggrannt dokumenteras innan den spolieras.

REDOVISNING

Som tidigare påpekats har byggnadsinventeringen varit av urvalstyp, dvs inventeraren har enbart tagit med de fastigheter, på vilka funnits byggnader som ansetts uppfylla vissa urvalskriterier (se sid. 6). Varje i inventering medtagen fastighet har således en eller flera byggnader, som ur kulturhistorisk synpunkt är beaktansvärda. Föreliggande redovisning innehåller ett urval ur detta urval, en förteckning över särskilt beaktansvärda byggnader, vilkas kulturhistoriska värde kan anses vara så stort att deras bevarande med bibehållen karaktär är av väsentligt allmänt intresse. Dessutom redovisas här även värdefulla miljöer och landskapsavsnitt samt fornlämningar. Samtliga dessa kategorier redovisas på karta och med kortfattad textbeskrivning.

Inventeringsmaterialet föreligger i form av blanketter över inventerade fastigheter jämte monterade foton. Sammanlagt är 410 fastigheter inventerade med utförlig redovisning på blanketter och systematisk fotografering av samtliga byggnader. Därutöver tillkommer översiktligt dokumenterade byggnader i tätorten. Totalt ingår ca 5 150 fotografier i materialet. Av de inventerade fastigheterna har 184 ansetts vara särskilt beaktansvärda. Inventeringen finns beträffande kartmaterial redovisat på ekonomiska kartan (1:10 000) och kommunens plankarta (1:2 000). Särskilt beaktansvärda byggnader, fornlämningar och utvärderade miljöer finns redovisade på ekonomisk karta 1:20 000. Särskilt beaktansvärda byggnader i tätorten är redovisade på Hammarö informationskarta (1:10 000). För byggnader uppförda av Uddeholmsbolaget hänvisas till ett husnummer, vilka finns markerade på en karta över Skoghallsverken (1:5 000). Kartan är upprättad för Uddeholms aktiebolag 1919 och reviderad 1951.

Industribyggnader inom Skoghallsverken är med ett par undantag ej inventerade.

KULTURMINNESVÅRDENS LAGSTIFTNING

Något generellt lagskydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse på samma sätt som för fornlämningar finns inte. Fornminneslagen behandlas i början av fornlämningsredovisningen i slutet av denna rapport. Den lagtext som är avsedd att skydda byggnader är byggnadsminneslagen av år 1960. Den kan dock användas på specificerade byggnader av mycket högt kulturhistoriskt värde: "Byggnad som bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick eller minnet av historiskt betydelsefull händelse och som med hänsyn därtill är att anse som synnerligen märklig må av länsstyrelsen förklaras för byggnadsminne" (BML 1§). Idag finns i Värmlands län ca femtio byggnader skyddade enligt denna lag.

Byggnadsminneslagen är tillämpbar endast på en byggnad eller grupp av byggnader. Ett skyddsområde kan avsättas runt byggnaden/byggnaderna men lagen är ej primärt användbar för skydd av miljöer. Däremot finns vissa paragrafer i byggnadslagen och i byggnadsstadgan vilka kan användas för miljöskydd. BL 86§ stadgar att i område med historiskt eller konstnärligt värdefull bebyggelse nybyggnad icke må företagas utan länsstyrelsens tillstånd. BS §9 säger bl a "---område med särskild naturskönhet eller säregna naturförhållanden, bebyggelse med särskilt värde ur historisk eller kulturhistorisk synpunkt eller ur skönhetssynpunkt --- skola såvitt möjligt bevaras ---". Väsentligast i detta sammanhang är dock BS 38§: "En byggnads yttre skall ges sådan utformning och färg, som stads- eller landskapsbilden fordrar och som är lämplig både för byggnaden som sådan och för en god helhetsverkan. Inom ett bebyggelseområde som utgör en värdefull miljö skall dessutom särskild hänsyn tas till områdets egenart. En byggnad som är av större värde från historisk, kulturhistorisk eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas vare sig genom arbeten på själva byggnaden eller genom bebyggelse i grannskapet, ---". För att paragrafens andra mening skall vara tillämpbar krävs i praktiken att de värdefulla miljöerna är utpekade i ett politiskt förankrat kommunalt beslut.

Naturvårdslagen har i sina bestämmelser rörande naturreservat och naturvårdsområden vissa stadganden rörande bebyggelse men behandlar i första hand givetvis skydd för landskapsbilden. Även skogsvårdslagen i sin hänsynsparagraf tar upp frågor om kulturhistoriska hänsynstaganden.

BYGGNADSNÄMND

I byggnadsstadgan föreskrivs: (BS 1 kap. 1§): " I varje kommun skall finnas en byggnadsnämnd, som har att utöva inseeende över hus kommunens område bebygges. Särskilt åligger det nämnden att med uppmärksamhet följa den allmänna utvecklingen inom kommunen och dess omgivning, ombesörja utredningar rörande planläggning, fastighetsbildning och byggnadsväsen samt i dessa ämnen upprätta de förslag och göra de framställningar som finns påkallade: att samarbeta med övriga myndigheter, vilkas verksamhet berör nämndens arbetsområden eller vilkas bedömanden är av betydelse för nämndens verksamhet: att lämna allmänheten råd och upplysningar i planläggnings-, fastighetsbildnings- och byggnadsfrågor: samt att övervaka efterlevnaden av byggnadslagen, denna stadga och övriga föreskrifter angående byggandet. ---".

Den företagna inventeringen och den sammanfattande utvärderingen som här presenteras avser att fungera som ett arbetsunderlag för byggnadsnämnd och andra kommunala instanser, både när det gäller att "lämna allmänheten råd och upplysningar" och att "övervaka efterlevnaden" av stadgebestämmelserna, dvs i hanteringen av byggnadslovsärenden. De skyddsvärda miljöer och landskapsavsnitt som här valts ut och som ligger utanför planlagt område, kan lämpligen skyddas genom att de läggs in i kommunöversikten som riktlinje- eller förordnandeområden, där BS 38§ skall vara tillämplig.

Vid alla ärenden som rör fastigheter med särskilt beaktansvärda byggnader samt vid alla ärenden som rör fastigheter i de sammanhängande miljöområdena bör inhämtas yttrande från antikvarisk myndighet. I länet står läns museerna till tjänst med råd i byggnadsvård, dokumentation m m. På länsstyrelserna finns en länsantikvarietjänst med inriktning på kulturminnesvården i planeringen. Det centrala ämbetsverket för kulturminnesfrågor är Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

PRINCIPER FÖR URVALET AV INVENTERINGSOBJEKT

Med utgångspunkt från den genomförda inventeringen har ett urval byggnader som kan anses särskilt intressanta tagits fram. Dessa redovisas i denna rapport. En sådan beaktansvärd byggnad kan ligga tillsammans med andra välbevarade byggnader och med dessa bilda ett värdefullt område, eller också kan den i sig anses ha ett så stort värde att den medtagits. Urvalet omfattar sådana byggnader som i huvudsak bibehållit sitt ursprungliga utseende utan artfrämmande ombyggnader. Eftersom inventeringen har varit inriktad på byggnadernas exteriör är det dessa som har varit avgörande för bedömningen.

Det är svårt att ange några generella regler för urvalsförfarandet, men de punkter som här nedan anges får ses som riktlinjer och varje fastighet har bedömts med hjälp av en kombination av dessa punkter.

1. Det tidstypiska utseendet. Varje stilepok har sina karakteristiska drag. Detta kan visa sig bl a i huskroppens form och enskilda detaljer som fönster-, dörr- och fasadtyper. Äldre byggnader, som fortfarande i alla detaljer har kvar sitt ursprungliga utseende är ytterst sällsynta. Ju mer tidstypisk en byggnad är, desto värdefullare får den anses vara från kulturhistorisk synpunkt.

2. Aldern. Som framgått av punkt 1, har det tidstypiska större betydelse än åldern i sig. Detta innebär dock inte att åldern skulle vara betydelselös. Ju längre tillbaka i tiden man går, desto mer sällsynta blir de bevarade husen från respektive period. Med ökande sällsynthet ökar också angelägenheten av ett bevarande. Ett gammalt hus med bibehållen ursprunglighet har i princip större kulturhistoriskt värde än ett yngre. Motsatsen kan vara fallet om det äldre huset är starkt förändrat av senare om- och tillbyggnader. Å andra sidan kan dessa ofta ha ett kulturhistoriskt värde genom att berätta om husets växlande öden och användningssätt. Man måste därför avgöra från fall till fall.

3. Karaktäristiskt respektive unikt. För dagens kulturminnesvård framstår det som en av de viktigaste uppgifterna att för framtiden bevara bra exempel på de vanliga, representativa, karaktäristiska byggnaderna från olika tidsepoker och samhällsskikt. Alltför ofta står man inför situationen att nu endast någon enstaka, bevarad byggnad finns kvar av en kategori som tidigare varit vanlig i området.

Ett av syftena med en byggnadsinventering är att man skall kunna göra ett urval innan en bristsituation uppstår.

Om det å ena sidan är väsentligt att bevara prov på det tidigare allmänt förekommande har givetvis å andra sidan det unika ett värde i sig. Det kan röra sig om en arkitektritad byggnad eller en känd persons bostad. Det kan röra sig om ett tillfälligt nedslag i bygden av en byggnadsstil eller byggnadstyp, som annars inte är representerad. Självfallet räcker det då inte med att byggnaden är annorlunda, huset måste även ha kvaliteter i sig.

4. Miljön. Medan kulturminnesvården tidigare i stor utsträckning koncentrerade sitt intresse på det avgränsade objektet, det enskilda huset, har man på senare tid allt mer börjat inse värdet av att bevara hela miljön. Den gamla bondgården är mera intressant med alla sina hus bevarade. Detta innebär inte att de enskilda husen i sig behöver vara särskilt intressanta, de kan ändå tillsammans bilda en bevaransvärd helhet. Det behöver inte heller innebära att alla husen måste vara från samma tid. Tvärtom kan det ofta vara berikande att inslag från olika tider berättar om hur gården brukades genom generationer. Följdaktligen strider det inte nödvändigtvis mot kulturminnesvårdens intressen att byggnader uppförs inom skyddsvärda miljöer eller i anslutning till beaktansvärda byggnader. Med nödig anpassning bör de nya inslagen kunna bli positiva tillskott till den existerande miljön och för framtiden berätta sin bit av bygdens historia. Allt hänger på den goda viljan. Och framför allt på att man redan i förväg är medveten om vad som finns att skydda.

Miljön består inte bara av bebyggelse. Gårdstun, trädgård, vegetation, vägar, stängsel, fält, installationer av olika slag, allt detta och mycket mera bildar vad vi kallar kulturlandskapet, något för oss att vara medvetna om och i vissa fall slå vakt om.

Både när det gäller de enskilda husen (särskilt beaktansvärda byggnader) och miljöer, (skyddsvärda områden) vill denna inventering med sin sammanfattning peka ut de mest angelägna objekten.

PM I BYGGNADSVÅRD

En stor del av en byggnads kulturhistoriska värde ligger i att dess tidstypiska karaktär bevaras. I första hand tänker man då på dess yttre. Självfallet är det även angeläget att man, så långt det går bevarar vad som finns kvar av ursprunglighet i interiörerna. Det gäller inte enbart att bevara planlösningen. Detaljerna är viktiga för helhetsintrycket: lister, paneler, spegeldörrar, fönster, spis-komplex för att nu inte tala om kakelugnar, vilka bör stå kvar även

om de inte används. Om inte annat representerar de nu alltför stora ekonomiska värden för att rivas ut.

Även för det yttre spelar detaljerna en avgörande roll. Många i övrigt välgjorda upprustningar skäms av onödiga detaljmissar. Så är det exempelvis vanligt att en profilerad skorsten vid nymurning ersätts med en okänslig "tegelåda" på taket. Principen måste vara att enbart byta ut det som verkligen måste bytas och att i så fall ersätta det med nytt i samma material och utförande som det gamla. Ju mer man själv kan anpassa sig till det gamla husets förutsättningar, desto mer av husets ursprunglighet kan bevaras. Sträva inte efter att rikta upp och sala på för att få plana ytor och räta vinklar. En viss skevhet hör till det gamla husets karaktär. Koncentrera moderna installationer till en avgränsad del av huset. Gör nödvändiga nya installationer utanpåliggande. Överväg möjligheten av att bygga ett nytt, miljöanpassat hus och låta det gamla stå kvar orört, hellre än att renovera ihjäl ett välbevarat gammalt hus. Förmånligare lånevillkor vid nybygge kan göra detta tillvägagångsätt ekonomiskt fördelaktigt. Om statliga bostadslån, tala med kommunens förmedlingsorgan. Glöm inte möjligheten att få förhöjt låneunderlag för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Skaffa böcker om upprustning av gamla hus och kontakta läns museet eller länsantikvarien.

Kom ihåg att alla hus, som har sin ursprungliga karaktär bevarad, har eller kommer att få kulturhistoriskt värde. Detta gäller funktionalismens byggnader lika väl som det förindustriella samhällets. Det gäller också den anspråkslösa torpstugan likaväl som herrgården. Det gäller naturligtvis också dagens nybyggnader. Mycket förenklat kan man sammanfatta resonemanget så här! Låt husen få behålla sin ursprungliga karaktär. Låt husen få fortsätta att se ut som de gör!

Följande sammanfattning upptar en del av de byggnadsdetaljer som är viktiga för byggnadens kulturhistoriska värde. De bör således bevaras så långt det är möjligt och när de måste bytas bör de ersättas med nya av samma material och utseende som de gamla.

Inte så sällan förekommer tillägg av romantiserande art för att ge huset ett äldre utseende. Sådant bör undvikas. Det är äktheten som skall eftersträvas.

Fasad

Ändra inte fasadens karaktär. Behåll både material och färg. Ändring av fasadbeklädnad minskar alltid ett hus kulturhistoriska värde. Att sätta på plast, plåt, spiktegel, etc på ett trähus är en styggelse. Träpanel av olika slag är utmärkande för svenskt byggnadsskick under de senaste århundradena. Panelen är en del av husets arkitektur och bör därför bibehållas. Skadade delar av panelen byts ut mot nya av samma utförande. Måste man byta hela panelen är det viktigt att den nya får samma utseende som den gamla.

På ett falurött hus med locklist eller lockpanel bör det sättas på ny panel med samma utseende som målas med riktig falu rödfärg, den billigaste och bästa färg vi har. Tänk på att lockpanel har en grövre, rustikare karaktär än locklistpanel. Variera gärna brädornas bredd, det gjorde man förr och det ger mera liv åt väggen. Ibland kan det vara lämpligt att använda okantade lockbrädor.

Har man istället ett hus som är klätt med hyvlad panel i ljus oljefärg, bör den nya panelen efterlikna denna. En övergång till exempelvis lockpanel, som kanske rentav målas med brun lasyr, ger ett hus som helt har förlorat sin identitet.

Tilläggsisoleringar av fasaderna har ofta inneburit sådana olyckliga förändringar. Även om man med omsorg går in för att bibehålla fasadens ursprungliga karaktär, innebär den sedvanliga väggförtjockningen vid tilläggsisolering att husets proportioner förändras. Mätningar på ett stort antal tilläggsisolering att husets proportioner förändras. Mätningar på ett stort antal tilläggsisolerade hus har visat att de värmeverster man teoretiskt sett borde göra är obetydliga i de flesta fall, ibland obefintliga. För husets värmeekonomi är fasadernas täthet viktigare är dess teoretiska k-värde. Om man vill förbättra värmeekonomin bör man i första hand täta fasaden, trimma in värmearläggningen och tilläggsisolera trossbottnar och vindsbjälklag. Utvändig isolering av fasader ger minst men kostar mest och ger dessutom ett förvanskat utseende av huset.

Färg

I de flesta fall bör man bibehålla husets färgsättning. Även detaljer som knutar, foder o dyl. bör målas i den färg de tidigare haft. Särskilt viktigt är bibehållandet av rödfärgen. Från 1800-talets mitt på landsbygden och ännu tidigare i städerna var rödfärgen dominerande och ännu utgör rödfärgen ett viktigt inslag i vår miljö. Vi bör se till att denna billiga och ändamålsenliga färg även i fortsättningen får sätta sin prägel på det svenska kulturlandskapet. Med rödfärg menas här den äkta rödfärgen, en slamfärg av helt annan karaktär än de täckande färgerna. Riktig linoljefärg tillverkas nu åter av flera fabrikanter. Den är att rekommendera framför de moderna alkyd- och latexfärgerna, som visserligen är lättarbetade men vars långsiktiga effekt på träet fortfarande är oklar. Mycket talar för att i synnerhet latexfärgerna kan vara direkt olämpliga genom att de stänger inne fukt. Lasyrfärger är helt främmande för den äldre byggnadstraditionen och bör undvikas.

Yttertak

Taket är den viktigaste delen för husets fortbestånd. Samtidigt har det mycket stor betydelse för byggnadens karaktär. Allmänt kan man säga om tak att det i och för sig är angeläget att de mer traditionella taktäckningsmaterialen bibehålls, i synnerhet om de är ursprungliga. Man måste dock hålla i minnet att ett gammalt hus vanligen bytt takbeklädnad flera gånger. Ett ursprungligt vedtak kan ha bytts ut mot späntade takstickor för att nu vara ersatt med tegel eller plåt.

Det finns takmaterial som uppfattas som traditionella, även om de inte alltid är husets ursprungliga, och det är angeläget att man försöker bibehålla dessa. Hit hör självfallet skiffertaken, men även tegeltak blir i allt högre grad utbytta mot plåt.

Lertegel tillverkas fortfarande och dessutom finns betongtegel i motsvarande färg. Falsade plåttak är karaktäristiskt för decennierna kring sekelskiftet. Även de byts nu mot våra dagars korrugerade plåttak. Falsplåt kan dock nyläggas och borde bibehållas på de hus där den är det ursprungliga takmaterialet.

Mestadels är det billigare att i stället för dessa traditionella takmaterial lägga de nyare som nu tillhandahålls i handeln. Det gäller då att inse att det kan vara värt en viss merkostnad att bevara byggnadens ursprungliga karaktär. I vissa fall kan kostnadsskillnaden till en del överbryggas genom speciella låne-regler. Fråga länsmuseum eller länsantikvarien (länsstyrelsen).

Men blir det fråga om ett byte bör man gå över till ett material som har kraftig mönsterverkan, matt yta och neutral, dämpad färg. Om man väljer korrugerad plåt är kraftig trapetskorrugering att föredra. På senare tid har man tagit fram mönsterpressad plåt som imiterar takpannor. Trots att det alltid är diskutabelt med ett material som låtsas vara något annat än vad det är, har det dock fördelen av en kraftig mönsterverkan, vilket är välgörande på tak med stora ytor. Går man andra vägen och byter stickor eller plåt mot pannor är det viktigt att man förvissas sig om att takkonstruktionen bär den ökade tyngden. Till sist: det är bättre med ett olämpligt tak som håller tätt än ett "riktigt" tak som inte gör det.

Ytterdörr

Den gamla ytterdörren bör bevaras. Har den tjänat ut bör man låta göra en ny kopia av den gamla. Sätt inte en modern dörr på ett gammalt hus.

Fönster

Fönstrens form och placering är ytterst viktig för byggnadens utseende. Det borde vara självklart att nya fönster skall se ut som

de gamla. Men byt inte i onödan. En gammal fönsterbåge av kärnfuru är ofta bättre än vad en ny av frodvuxet trä kommer att vara om några år. Måste man byta, försök då att flytta över de gamla glasen. Det blåsta fönsterglas, med sina blåsor och ojämnheter, bidrar starkt till känslan av "gammalt hus". Våra dagar perfekta fönsterglas ger ett dörr uttryck, något som påverkar intrycket av såväl interiör som exteriör. Även maskinglas från så sent som 1950-60-tal har välgörande ojämnheter. Det finns alltså skäl till att flytta över även relativt nya rutor till nya bågar. Tänk också på att systemet med innanfönster ur isoleringssynpunkt är minst lika effektivt som moderna sk isolerrutor. Måste man sätta igen ett fönster på ett gammalt hus, bör man göra som förr, behålla det i form av ett blindfönster.

Golv och tak

Kan man bevara ett gammalt "skurgolv" så har man därigenom på ett verksamt sätt bidragit till interiörens äkthet. Trasmattor och löst pålagda "korkmattor" kan skydda de mest utsatta partierna. Att slipa och plastlacka ett gammalt brädgolv ger ett vackert men i sammanhanget verklighetsfrämmande golv. Då är det kulturhistoriskt sett riktigare att lägga på en heltäckande "korkmatta". Om den klistras enbart i skarvarna kan den lätt tas bort. Om golvet är målat, vilket inte är helt ovanligt, bör man inte dra sig för att även fortsättningsvis underhålla golvet på detta sätt.

Pappspända innertak blir allt ovanligare. Oskadade sådana bör bibehållas. Väljer man att frilägga takbräderna, bör de målas i ljus matt täckfärg. Förr använde man limfärg med krita, en billig, lättillverkad och lättstruken färg som fortfarande kan rekommenderas.

Snickerier

Dörr- och fönsterfoder, vindskivor och andra snickerier är en del av husets arkitektur och måste bibehållas om inte husets useende skall förändras. Skadade delar byts ut mot nya med samma utseende. Ännu mer än i fråga om panelen gäller här att alla delar i användbart skick skall bibehållas.

Dörrar liksom dörr- och fönsterfoder, golv- och taklister bör återanvändas. Behöver de lossas kan de kilas loss, mera sällan brytas loss. Gamla typer har i allt större utsträckning börjat nytillverkas. Kom ihåg att man förr alltid målade snickerierna med täckande färg, först då kommer dess profilering till sin rätt.

Eldstäder

Riv inte ut kakelugnar, öppna spisar eller vedspisar. De representerar stora värden både kulturhistoriskt, trivselmässigt och inte minst ekonomiskt. De bör om möjligt brukas, i varje fall bevaras. Kakelugnen har hög verkningsgrad, bara de mer avancerade av våra dagars sk braskaminer kan mäta sig med den. Spiskåpor och bakugnar bör likaså bibehållas. Det är undantagsvis som man av utrymmesskäl kan tvingas att ta bort bakugnen.

Anm.

Inte sällan förekommer tillägg av romantiserande art för att ge huset ett äldre utseende. Man bör undvika sådant. Det är äktheten som skall eftersträvas.

HAMMARÖ – EN KORT HISTORIK

Hammarö är en ö i det delta Klarälven bildar i utloppet i norra delen av Vänern. Ön utgör både en socken och en kommun. Den har varit befolkad ända sedan förhistorisk tid vilket avspeglas i ett stort antal fornlämningar. Huvudsakligen utgörs de av järnåldersgravfält och med en koncentration till Hammar, Hovlanda och Gunnarskär. Troligen har den förhistoriska bebyggelsen varit knuten till dessa platser.

Flera viktiga pilgrimsvägar till Olof den Heliges grav i Trondheim gick över Värmland. En av dessa kom från Västergötland över Vänern till Hammarön där man landsteg vid Edsviken nära det nuvarande Skoghall.

Den folkliga traditionen säger att socknens första kyrka skall ha varit belägen vid Hovlanda, en av de äldsta och mest betydande gårdarna i socknen. I sin bok om medeltida träkyrkor håller Erland Lagerlöf det inte för otroligt att det på denna plats under missionstiden funnits en liten träkyrka. Några undersökningar för att bekräfta den folkliga traditionens uppgifter har ej gjorts.

På den nuvarande kyrkans plats stod tidigare en stavkyrka troligen från tiden omkring 1200. Den ersattes ca hundra år senare av den nuvarande timrade kyrkan vilken under 1700-talet förlängdes i väster och senare även försågs med korsarmar.

Talrika protokoll vittnar om att Hammars gård var tagen i bruk redan under 1300-talet.

Fram till slutet av 1800-talet var de huvudsakliga utkomstmöjligheterna på Hammarö jordbruk och fiske.

Jordbruksbyarna är i likhet med övriga Värmland små och fritt grupperade, oftast belägna på moränhöjder i odlingslandskapet. Herrgårdsanläggningar och boställen har ibland mangårdsbyggnaden placerad så att denna ligger avskild från ekonomibygnaderna.

Kontakten med Karlstad skedde till in på 1900-talet med båt sommartid och över isen vintertid. 1885 inrättades reguljär ångbåtstrafik mellan Karlstad och Tynäs.

Runt sekelskiftet 1900 utvecklades Tynäsudden och Lövnäs till populära sommarvisten för förmögna karlstadsfamiljer och många stora sommarvillor uppfördes. Detta var början till den fritidsbebyggelse som i dag brett ut sig runt Hammarös stränder.

Befolkningstaket var under 1800-talets senare hälft omkring 1500. På 1910-talet skedde en stor befolkningstillväxt i och med att Uddeholmsbolaget började uppföra nya industrier vid Skoghall. Denna ökning har fortsatt och antalet invånare under 1985 uppgår till drygt 12 500.

Uddeholmsbolaget har haft stor del i öns utveckling och för Skoghalls framväxt till en betydande industriort. Redan 1832 köpte Uddeholmsbolaget kronohemmanet Lunden och senare förvärvades Djupsundet och Ahnholmen. Därmed kontrollerade bolaget den viktiga älvmyningen från vilken en stor del av bolagets produkter fraktades vidare över Väneren.

Man beslutade att anlägga en ångsåg vid "Lunna". Denna uppfördes 1855 och blev början till Uddeholmsbolagets industrier vid Skoghall. På 1890-talet hade bolaget uppfört 19 arbetarbostäder och en skolsal vid Lysåsen.

Den stora industriella utvecklingen skulle dröja till in på 1910-talet. 1915 började bolaget anlägga en sulfitfabrik. Sulfatfabriken byggdes 1917-18 och pappersbruket anlades 1930.

I samband med att de olika fabrikerna tillkom byggdes bostäder för de anställda. Personalen till en ny fabrik rekryterades oftast från samma del av landet, till och med från samma trakt. Detta medförde att invånarna i de olika bostadsområdena bildade mycket homogena grupper där man dels hade samma arbetsplats dels hörde till samma etniska grupp.

Förhållandena var likartade på Vidön där Uddeholmsbolaget anlade en brädgård och en elektrokemisk industri. Vidön ingår i dag i Skoghalls bruksmiljö men införlivades inte med Hammarö förrän 1931.

På bruksorterna var boendet även socialt segregerat. Edsviksområdet som började byggas 1913 blev ett tjänstemannaområde i Skoghall.

Uddeholmsbolaget började under slutet av 1920-talet hjälpa sina anställda att bygga egna hem. De första av dessa uppfördes i området Haga 1927. Även i Gunnarskärsområdet och Vidön började egna hem att uppföras vid denna tid och byggandet pågick en bit in på 1950-talet.

I centrala Skoghall lät bolaget uppföra radhus och på Vidön byggdes hyreshus mellan 1940-talets slut och 1950-talets början.

I och med att dessa byggnadsarbeten var slutförda upphörde Uddeholmsbolagets bostadsbyggande. De hyreshus som senare tillkommit har uppförts i kommunal regi eller av HSB. De gamla egnahemsområdena har utvidgats och förtätats med modern villabebyggelse.

Hammarö hade, som redan nämnts, problem med vägförbindelserna med fastlandet. Kommunikationerna underlättades för öns västra del när den Uddeholmsägda Nordmark-Klarälvs järnväg (NKLJ) i juli 1915 var färdig mellan Karlstad och Skoghall.

Före tillkomsten av den kommunala förvaltningen stod bolaget för uppbyggnaden och skötseln av Skoghalls samhälle.

Uddeholmsbolaget hade länge haft en likbod på sin mark i Skoghall. Intill denna byggdes 1949 en klockstapel och vid mitten av 1950-talet uppfördes även en kyrka. Vid invigningen den 15 december 1957 skänkte Uddeholmsbolaget kyrka och klockstapel till Hammarö församling.

År 1950 blev Hammarö köping. Skoghall har utvecklats från att vara en bruksmiljö till att bli ett kommuncentrum. Den äldre bruksbebyggelsen har i motsvarande grad mist sin betydelse vilket medfört rivningar och eftersatt underhåll.

Vid sidan om Skoghall har Lövnäs utvecklats till en tätort med villabebyggelse.

Hammarö är en expanderande kommun, under 1970- och 80-talen har ett omfattande bostadsbyggande ägt rum och folkmängden ökar kontinuerligt.

SKYDDSVÄRDA MILJÖER

Karta 1 visar skyddsvärda miljöer inom Hammarö kommun. Det är både ur bevarings- och planeringsynpunkt fördelaktigt att satsa på miljöer där det ingår ett flertal för bygden karakteristiska objekt från skilda tider. Sådana områden - där fornlämningar, byggnader, äldre vägnät, odlad mark, kort sagt ett mångfacetterat kulturlandskap redovisar olika tiders samspel mellan bebyggelse och natur, får stor vetenskaplig och pedagogisk betydelse. Inte minst värdefulla blir de som rekreationsområden. Detta arbete syftar därför bland annat till att avgränsa sådana miljöer, att betraktas som bevaringsområden i den fysiska planeringen. Denna planering bör utformas och anpassas så att den inte onödigtvis förminskar områdenas kulturhistoriska och miljömässiga värden.

Följande områden är aktuella inom Hammarö kommun:

- A Hammar med del av Hammars udde
- B Tynäsudden
- C Gråberg
- D Rud - norra
- E Rud - södra
- F Regnbågen och Trekanten
- G Björkhagen
- H Edsviken, Rölon och Kolonin
- I Vidön

A HAMMARÖ OCH HAMMARS UDDE

Ett fornlämnings- och bebyggelseområde med öppet hävdat odlingslandskap invid och norr om Hammarö kyrka.

Den avgränsade miljön omfattar bl a domarring, två stensättningar, gravfält, kyrka med kyrkogård, Hammars gård, sockenstuga, hembygsgård och f d klockarbostad.

Området kan delas upp i två till sin karaktär helt olika delar. Dels kyrkan, Hammars gård och socknens tidigare administrativa centrum med en äldre och en yngre sockenstuga samt en klockarbostad, dels ett öppet odlingslandskap med två stora fornlämningsområden nordväst om Hammars gård.

Fornlämningarna i området härrör från järnåldern. Hammarö kyrka, en korskyrka uppförd i timmer, har sina rötter i 1300-talet.

Denna har föregåtts av en stavkyrka från 1200-talet uppförd på samma plats som den nuvarande.

Man vet med säkerhet att Hammars gård var i bruk på 1300-talet.

I ett dokument från 1347 omtalas Hammar i samband med att kung Magnus Eriksson besökte gården. I dag består Hammar av en mangårdsbyggnad från 1829, från början byggd som officersboställe.

Den äldre sockenstugan uppfördes 1846 och förlängdes 1855 i väster med en klockarbostad. En sockenstuga byggdes 1920-1921 och samtidigt lät församlingen uppföra en ny klockarbostad väster om den gamla sockenstugan.

Fornlämningarnas lokalisering och de skriftliga medeltida källorna bekräftar att norra och mellersta delen av Hammarön har varit bebod och odlad redan under järnålderns senare del. Sentida odlingsrösen understryker tillsammans med ännu hävdade odlingsytor områdets kontinuitet som jordbruksbygd från förhistorisk tid och fram till våra dagar.

Området Hammar och Hammars udde har spelat en central roll i bygdens historia. Det är av vikt att det får behålla den karaktär det har idag. Områdets södra del gränsar i öster till modern villabebyggelse. Det är av särskilt stor betydelse att ingen ny bebyggelse tillkommer väster om det avgränsade området.

Fornlämningarna skyddas enligt fornminneslagens bestämmelser.

Hela den avgränsade miljön har i samband med fysisk riksplanering redovisats som riksintresse för kulturminnesvården.

B TYNÄSUDDEN

Tynäsudden är Hammarös nordligaste del. En bergås sträcker sig över halvöns mellersta del vilken ger upphov till en kuperad terräng med berg i dagen på flera håll. Udden är täckt med gammal gles barrskogsvegetation och stränderna består till stor del av släta hållar. Bebyggelsen är koncentrerad till stränderna medan halvöns inre delar är obebodda.

Det avgränsade området utgörs av Tynäsuddens nordligaste del och omges av vatten på tre sidor.

Strax före sekelskiftet 1900 började Tynäsudden utvecklas till ett sommarnöje för välsituerade karlstadbor, som lät uppföra stora rymliga villor. Dessa var byggda i traditionell sekelskiftesstil och låg i regel glest placerade på stora lummiga tomter. I flera fall kunde sommarvillan byggas ut till en hel anläggning med bostäder för tjänstefolk, tennisplan, bad- och båtbygga, badhus mm.

På uddens nordspets låg tidigare Tynäsrestauranten och här fanns också den bygga där ångbåten från Karlstad lade till.

Den äldre sommarhusbebyggelsen domineras av sekelskiftets och nationalromantikens stilar, som i hög grad förvanskats genom sentida om- och tillbyggnader. Det är angeläget att byggnadernas ursprungliga karaktär bibehålls genom användning av traditionella material, färger och former. Vidare är det betydelsefullt att området inte förtätas med ytterligare bebyggelse och att nödvändiga tillskott noga anpassas till den befintliga miljön och bebyggelsen.

C GRÅBERG

Det avgränsade området ligger i kommunens nordöstra del och utgörs av en markerad, bebyggd kulle i det omgivande odlingslandskapet. Bebyggelsen består av fyra bostadshus samlade i en klunga med de tillhörande ekonomibyggnaderna spridda runt omkring dessa.

Området utgörs av tre fastigheter med tillsammans fyra bostadshus varav tre är från 1800-talets andra hälft. Det fjärde huset är en modern villa från 1960-talet, som utgör ett främmande element i miljön. Den äldre bebyggelsen är väl sammanhållen med mangårdsbyggnader i 1 1/2 plan, faluröda träpaneler och vita snickerier. Tyvärr har de ursprungliga tegeltaken blivit ersatta av plåt.

Gråberg är en mindre bondby, som fortfarande är belägen i ett öppet och brukat odlingslandskap. Det är angeläget att dessa gårdar får behålla sitt nuvarande utseende och ej utsätts för sådana om- och tillbyggnader, som förvanskar det sena 1800-talets typiska fasader. Någon ytterligare bebyggelse bör i princip inte tillåtas inom denna naturligt begränsade yta. Nödvändiga tillskott bör anpassas till den befintliga miljön beträffande form, färg och material. Det är betydelsefullt att det öppna kulturlandskapet vidmakthålls.

D RUD - NORRA, E RUD - SÖDRA

På Hammaröns östra kust ligger byn Rud. Denna har en gång varit bebodd av bönder som vid sidan om sina huvudsakliga jordbruks- sysslor bedrivit ett aktivt fiske som nödvändig binäring.

Öster om den egentliga bebyggelsen, alldeles intill Vänern, finns två områden med välbevarade byggnader som väl speglar detta sistnämnda näringsfång.

Vänerstranden består här av släta stenhällar och i väster utbreder sig en uppvuxen barrskog.

De bevarade byggnaderna består av bodar och skjul med olika funktioner som nätbodar, båtskjul samt isbingar. I det södra området finns dessutom tre panelklädda stenkällare med sadeltak. Bodar och skjul är uppförda i enkel brädkonstruktion med omålade eller faluröda fasader och sadeltak täckta med företrädesvis tegelpannor. Tyvärr har några av dessa tak ersatts med plåt. Tidsmässigt sträcker sig bebyggelsen från sent 1800-tal och fram till våra dagar.

Vänern har i äldre tid spelat en central roll för Hammarö, i första hand som kommunikationsled men även för fiske. För dagens Hammarö är Vänern fortfarande en betydelsefull resurs för rekreation och fritid. I detta avseende har det ovan beskrivna området fått en ny funktion genom en småbåtshamn, som innebär att miljön hålls levande och att byggnaderna nyttjas och hålls i stånd.

Det är av stor vikt att byggnaderna underhålls genom användning av traditionella material, färger och former och att eventuell nybyggnation, som bör begränsas till ett minimum, anpassas till den befintliga bebyggelsen.

En begynnaden förslyning inverkar menligt på miljön och bör hållas efter, inte minst för att bättre låta de välvuxna tallarna komma till sin rätt.

F HOVLANDA

Fornlämnings- och bebyggelseområde med öppet hävdad odlingslandskap öster om väg 562. Den avgränsade miljön omfattar bl a gravfält (fornlämning 7), stensättning (fornlämning 4), runsten (fornlämning 1) och intilliggande bebyggelse.

De förhistoriska lämningarna vid Västra Torp utgör en relativt koncentrerad miljö både geografiskt och tidsmässigt. Fornlämningarna utgör goda representanter för övergången från forntid till kristen tid (ca 400 - 1100 e Kr).

Gravfältet på den s k Spjällkullen består av 7 högar eller högliknande lämningar, vilka skadats genom skattgrävning eller användning som potatisgropar. Enligt uppgift har i den högarna under början av 1800-talet påträffats en urna sannolikt innehållande kol och brända ben. Varken gravfältet eller den ensamliggande stensättningen har sakkunnigt undersökts men det är troligt att de utgjort begravningsplats för någon närbelägen gård eller by under yngre stenåldern.

Av Värmlands tre runstenar är Hovlandastenen den som tidigast uppmärksammats. I "Rannsakningarna" från 1683 (en tidig dokumentation av Sveriges kända fornlämningar) finns stenen omnämnd som den enda runstenen i Värmland. Runstenar utgör vanligen en sorts minnesstenar över personer som försvunnit vid resor i främmande länder. Hovlandastenen är idag fragmentarisk och sannolikt endast 1/3 av ursprunglig sten. Inskriptionen har därför vållat vissa problem och blivit föremål för olika tolkningar. Den idag allmänt accepterade uppfattningen är att texten bör utläsas "Björn reste denna sten efter Esger sin ...". Inskriften dateras av von Friesen till omkring år 1025.

Det finns alltså skäl att anta att Hovlanda tidigt varit bebyggt. Så skall enligt den folkliga traditionen, Hammarös första kyrka legat på Hovlandakullen. Dagens bebyggelse har sina rötter i 1700-talet men bebyggelsen har reducerats hårt under senare tid. Endast en gård (Östra Hovlanda 1:2,3,5,6) har kvar orörd

bebyggelse. Huvudbyggnaden med stomme från 1700-talet är av panelat timmer i 1 1/2 våning. På fastigheten finns ytterligare tre 1700-talsbyggnader; en stenkällare med sadeltak, en tvåvånings bod och en drängstuga. Drängstugan är en timrad enkelstuga i 1 1/2 våning med tegeltäckt åstak. Dessa byggnader ger tillsammans med senare tillkomna hus en fin överblick över en gårds utveckling under 1700- och 1800-talet.

Det är angeläget att Hovlanda i framtiden får behålla sin karaktär av jordbruksby och att byggnaderna hålls i stånd med traditionella material, färger och former. Eventuell nybyggnation bör anpassas till den befintliga miljön.

De inom området befintliga fornlämningarna skyddas enligt fornminneslagens bestämmelser.

INLEDNING TILL BRUKSMILJÖERNA

1855 byggde Uddeholmsbolaget en ångsåg på fastigheten Lunden i nuvarande Skoghall. Detta blev början till bolagets industrikoncentration på orten. Under de följande 100 åren kom Uddeholmsbolagets verksamhet att helt prägla Skoghall. Planering av såväl bostäder, skolor, post, telegraf, affärer och sjukvård sköttes av bolaget. Principen för bostadsbyggandet var att man vid uppförandet av en ny fabrik även planerade för bostäder till arbetarna. På detta sätt har samhället vuxit i takt med industrin.

Det första arbetarområdet låg vid Lysåsen efter Bruksgatan. Under första skedet byggdes även en del bostadsbaracker på Bruket, i Björkhagen och på Vidön. De första permanenta bostäderna byggdes 1913 vid Bruket och Rölon för arbetarna vid sulfitfabriken. Av husen vid Bruket återstår idag enbart en byggnad, som är kraftigt tillbyggd. Rölon finns kvar och består av fem tegelhus varav tre är putsade. Arkitekturen är utformad i nyklassicistisk stil.

1917-18 byggdes sulfatfabriken och pappersbruket anlades 1939. 1914-18 uppfördes områdena Rödgrindsgärdet och Kolonin för sulfitfabrikens arbetare.

Husen är faluröda med tegeltak och är uppförda i nationalromantisk stil.

Lillängsområdet tillkom för sulfatarbetarna och av detta område finns endast fyra relativt sena hus kvar.

På 1920-talet tillkom området Björkhagen för arbetare vid sulfitfabriken. Områdets hus är klart nationalromantiska med branta takfall och för stien typiska verandor.

Arbetsbostäder byggdes även på Vidön för brädgårdens arbetare, ett område som till hälften är bebyggt med tegelbyggnader.

Senare uppfördes för Kemifabrikens anställda ett antal nyklassicistiska stenhus och ett par faluröda 1 1/2 plans hus i nationalromantisk stil.

Edsviken är ett område som avsattes och planerades för brukets tjänstemän. De äldsta husen byggdes 1913 för ingenjörer. 1920 tillkom dels ett antal stora enfamiljsvillor för högre tjänstemän dels tio parhus i trä för förmän uppförda i nationalromantisk stil.

De stora villorna målades i ljusa oljefärger medan de enklare trähusen är faluröda.

Den sista byggnadsetappen i Edsviken inföll i huvudsak under 1940-talet. De hus som då uppfördes är panelade enfamiljshus i två storlekar, som i stil nära ansluter till den samtida egnahemsbebyggelsen. Husen var ursprungligen målade i milda linoljefärger och har sadeltak täckta med lertegel.

Mot mitten av 1900-talet planerade bolaget sina sista bostadsområden i anslutning till Skoghallsverken. I Skoghall och på Vidön tillkom områden med hyreshus i två plan. I centrala Skoghall byggdes även Regnbågen, ett tvåvåningshus i putsat tegel med starka drag av funktionalismen.

G REGNBÅGEN, ÅSKMOLNET OCH TREKANTEN

I centrala Skoghall just där Mörmovägen kröker, ligger norr och väster om denna väg bostadsområdet Trekanten, och söder därom två radhuslängor, Åskmolnet och huset Regnbågen.

Området Trekanten består av sju stycken panelade flerfamiljshus i två våningar byggda omkring 1947. De långa längorna är avdelade till mindre enheter genom färgsättningen och husen är placerade kring en öppen gård.

Området planerades och bebyggdes av Uddeholmsbolaget med arbetarbostäder. Huset Regnbågen är ett hyreshus i två våningar, som byggdes av Uddeholmsbolaget 1949. Byggnaden är uppförd i tegel med puts i grå och beige toner och karakteriseras av en mycket genomtänkt arkitektur. Huset följer Mörmovägens sträckning i en svag krök. Husets längd uppvägs av färgsättningen och inlagda horisontella och vertikala vita band.

Regnbågen sätter genom sin storlek och form en stark prägel på det centrala Skoghall.

På fastigheten Mörmon 3:25 ligger även två radhuslängor kallade Åskmolnet. Dessa är uppförda i två våningar med gul locklistpanel och flackt sadeltak med tegel. Mellan längorna ligger områdets panncentral som arkitektoniskt ansluter till Regnbågen. Regnbågen, Åskmolnet och Trekanten utgör ett led i den av Uddeholmsbolaget planerade bostadsbebyggelsen och Regnbågen kan ses som en anpassning till det moderna bostadsbyggandet.

Tillsammans utgör fastigheterna genom sin placering och utformning en enhet inom Skoghalls centrum. Samtliga byggnader är goda representanter för sen bruksbebyggelse.

Det är angeläget att man i Trekanten bibehåller den ursprungliga planen och att rivning eller nybebyggelse ej tillåts.

Det är av vikt att samtliga byggnader inom det avgränsade området får behålla sin karaktär genom att fasaderna får förbli oförändrade beträffande material och färg.

H BJÖRKHAGEN

Björkhagen är ett äldre bostadsområde beläget i centrala Skoghall. Detta består i dag av åtta stycken bostadshus och ett antal bodlängor.

Ursprungligen bestod området av nio stycken 1 1/2 plans flerfamiljshus byggda av Uddeholmsbolaget för arbetarna vid sulfittfabriken. Till bostadshusen hörde tre stora rektangulära uthuslängor som vardera inramade två öppnade gårdar. I dag finns åtta av bostadshusen och ett av de kvadratformade uthusen kvar.

Bostadshusen är panelade, har sadeltak med branta fall och verandor. Byggnaderna är uppförda i nationalromantisk stil och är placerade så att de bildar två gårdstun, där den östra är helt kringbyggd medan den västra är öppen mot väster och nordväst. Båda gårdarna hade tidigare uthuslängor, vilka var placerade i vinkel mot varandra. Ytterligare en uthuslänga, placerad på samma sätt, låg i områdets nordöstra del. Idag finns bara uthuslängorna på den västra gården bevarade.

Det är önskvärt att det som idag återstår av denna miljö bevaras, dels genom att den väl genomtänkta planen inte bryts sönder av ny bebyggelse eller genom rivning, dels genom att de enskilda byggnaderna får behålla sitt ursprungliga utseende. I dag har några av bostadshusen målats i för kraftiga färger och samtliga tegeltak har bytts ut mot svart trapetskorrugerad plåt. Dessa förändringar innebär ur antikvariska synpunkter en försämring som sänker det kulturhistoriska värdet men är av den art att det lätt kan rättas till vid en framtida restaurering.

I EDSVIKEN, RÖLON OCH KOLONIN

I västra delen av Skoghall mellan Skoghalls centrum och Skoghallsverken ligger ett stort sammanhängande område med bruksbebyggelse. Begränsningen omfattar områdena Edsviken, Rölon och Kolonin.

EDSVIKEN är ett område som ursprungligen helt bebotts av förmän och tjänstemän. De första ingenjörsbostäderna uppfördes 1913 i områdets sydvästra del. De utgjordes av fyra hus med två eller fyra lägenheter i varje. Under 1920-talet bebyggdes områdets västra del, dels med stora enfamiljsvillor för högre tjänstemän, dels med mindre parhus för förmän. Samtliga hus är uppförda i trä med lockpanel och sadeltak täckta med tegel. Villorna är målade i oljefärg och parhusen är faluröda utom två som följer villornas färgsättning. Arkitekturen är genomgående nationalromantisk med smårutade fönster, verandor, som ibland är glasade, och accentuerade entrèer. I samband med att bostadshusen byggdes anlades trädgårdar runt dem. Antalet fruktträd och bärbuskar var, liksom bostadens storlek, beroende på tjänsteställning.

Strax före andra världskriget byggdes fyra större tjänstemannabostäder i områdets sydöstra del. 1944 fortsatte byggnationen och under slutet av 1940-talet fylldes området med 1 1/2 plans enfamiljsvillor i två olika storlekar. Samtliga är trähus med sadeltak täckta av tegel. Husen målades med oljefärg i milda gröna, beige och gula kulörer.

I Edsviken ligger också lärarbostäder för Skoghalls skola. Ursprungligen var detta en anläggning där lärarbostaden och dess flyglar, där de senare nu är borta, låg mitt för "Realskolan" på höjden mitt emot.

På västra stranden av den vänervik som gett området dess namn, finns två större villor, uppförda i nationalromantisk stil respektive nyklassicistisk stil, en faluröd enfamiljs förmansbostad,

brukshotell och ett före detta post- och telegrafhus. Det senare är ett av de bästa exemplen i Skoghall på 20-tals klassicism.

RÖLON

Detta bostadsområde ligger i direkt anslutning till Edsviken, på södra sidan om Bruksgatan. Området består av tio fyrfamiljshus i två våningar och är uppförda i klassicerande stil. Fem av dem är panelade trähus med tegeltäckta sadeltak och frontespiser. Husen är idag målade med vit plastfärg. De andra fem är i tegel, varav två är oputsade med vita hörnkedjor, och tre är vitputsade. De senare har valmade tegeltäckta tak.

Området bebyggdes 1913 och var avsett för brukets sågverksarbetare. Bostadshusen ligger i två rader parallellt med Bruksgatan. Söder om dessa, utmed Rölovägen, ligger en rad med bodar. De ursprungliga bodarna var uppförda i två våningar och målade i falurött. Dessa har ersatts med envånings, faluröda byggnader som i likhet med de ursprungliga har tegeltäckta sadeltak.

Inom området finns också ett antal cykelgarage av masonit, oftast placerade i direkt anslutning till bostadshusen.

Söder om bostadsbebyggelsen i hällmarkstallskogen på udden finns en ca 0,5 m djup jättegryta, benämnd S:t Olofs gryta. I den har enligt uppgift värdesaker offrats ända in på 1700-talet. Jättegrytor är naturbildningar, som vanligen härrör från inlandsisens avsmältning där en sten satts i rotation av isälven och svarvat ut en hålighet i berget. Vissa jättegrytor har senare i folktradition ansetts förknippade med övernaturliga egenskaper.

KOLONIN eller Rödgrindsgärdet byggdes för arbetarna vid sulfittfabriken. Områdets västra del bebyggdes 1914 och dess östra del 1918. Kolonin består i dag av 14 stycken tvåvånings fyrfamiljshus och är av två typer. Samtliga hus har faluröd panel och tegeltak.

De äldre har sadeltak och bland de yngre har några sadeltak med frontespiser och några valmadd tak. Husen ligger i två rader norr om och parallellt med Bruksgatan och har en bodrad mellan husraderna.

I områdets norra del, väster om Kolonin ligger Skoghalls skola anlagd 1918-21. Skolområdet omfattar två skolhus uppförda i två våningar av tegel respektive trä med beige rappning samt ett tvåvånings slöjd- och gymnastikhus i trä, klätt med beigefärgad panel och pappklätt tak.

I anslutning till de ovan beskrivna bebyggelserna ligger Skoghalls kyrka. Den uppfördes på ett markområdet där bolaget redan hade byggt en likbod och klockstapel. Kyrkan är ritad av arkitekterna Jan Hallén, Aage Porsbo och Karsten Kirkegaard. Vid invigningen 1957 överlämnade bolaget kyrkan som gåva till Hammarö församling.

Det här avgränsade området visar på ett utomordentligt sätt Uddeholmsbolagets planläggning av det tidiga Skoghall. Det avspeglar också bolagets olika byggnadsperioder och det tjänsteställningsanpassade boende som är så karakteristiskt för äldre bruksbebyggelse. Det är av vikt att man värnar om de olika byggnadstypernas karakteristiska drag, som fasadmaterial, takbeläggning och färgsättning. Av stor miljöskapande betydelse är de av bolaget en gång anlagda trädgårdarna och de höga välväxta tallarna i Edsviken. Dessa är i hög grad bidragande till att ge området karaktär och bör så långt som möjligt bevaras och erhålla speciellt hänsynstagande. Nybebyggelse eller rivning bör i princip ej tillåtas men eventuella nytillskott inom området bör anpassas till den befintliga bebyggelsen till såväl form som till material och färg.

J VIDÖN

Norr om Skoghalls tätort ligger Vidön. Ett område som är delat genom både järn- och landsväg. Det berörda området sträcker sig från Vidön 1:1, hus 620, i söder till och med Vidö skola i norr, från f d Vidö gård i öster till och med "Udden" i väster.

Bebyggelsen i området utmärkes av stor spridning både tidsmässigt och socialt. Här finns allt från det enkla arbetarhuset för fyra familjer till bolagschefens bostad. Hela Uddeholmsbolagets bostadsplanerande period vid Skoghallsverken finns representerad här från ovan nämnda fyrfamiljshus från omkring 1914 till hyreshus av modern karaktär.

Öster om vägen mot Karlstad, Dingelsundsvägen, ligger en grupp flerfamiljshus av en typ som är vanlig i Skoghall och på Vidön. Det är dels tre tvåvåningshus i trä med ljusmålad panel och sadeltak med tegel, dels ett falurött parhus byggt för förmän vid den kemiska industrin, även det med tegeltäckt sadeltak. (Hus nr 728-730, 626).

I området finns också ett reverterat tvåvåningshus (hus 620), som är det enda kvarvarande av en ursprunglig grupp om fem.

Norr om dessa ligger det sist byggda bolagsområdet på Vidön. Detta består av sex stycken tvåvåningslängor grupperade runt en gård. Fem av dessa är panelade och har i huvudsak sitt ursprungliga utseende bevarat. Tyvärr har under en sentida renovering fönstren bytts ut mot aluminiumramar. Det sjätte huset har fått helt ändrad karaktär genom ny fasadbeklädnad i form av ljus konststen.

Norr om detta bostadsområde ligger Vidö herrgård och skola, klart avskilda från den övriga bebyggelsen.

Herrgården är en låg envåningsbyggnad klädd med liggande grönmålad panel och har flackt pappklätt sadeltak.

Skolområdet består av två byggnader, dels skolan i två våningar med grön panel och tegeltak, dels en 1 1/2 plans lärarbostad med gul panel, brant sadeltak med tegel samt verandor. Båda byggnaderna uppfördes 1921.

Väster om Dingelsundsvägen finns två 1 1/2 plans röda bostadshus i nationalromantisk stil varav ett har inrymt områdets handelsbod.

Norr om dessa hus sträcker sig från Dingelsundsvägen och nästan ned till Vänern Prästängsvägen med för Skoghallsområdet typisk arbetarbebyggelse, kallad "Vidö'ra" eller "Brädgårdsra'a" uppförd 1914. Som namnet antyder uppfördes dessa bostäder för arbetare vid Uddeholmsbolagets brädgård, belägen på Vidön. Raden börjar i öster med ett nationalromantiskt, falurött förmanshus med brutet tegeltak. Därefter följer enklare fyrfamiljshus. De första fem är i tegel, två oputsade, två putsade och ett med träpanel. Därefter följer sex panelade trähus. Bostadshusen ligger på vägens södra sida och mittemot på andra sidan vägen ligger tillhörande faluröda källarbodar.

Mitt på vägsträckningens norra sida ligger brädgårdsinspektorns villa. Huset är i 1 1/2 plan med beige putsat tegel och brutet tegelklätt tak. Längst i väster ligger ett yngre hus av egnahems-karaktär. Området avslutas i sydväst med ett välgallrat björk-skogsparti med parkkaraktär.

Längst ut i väster, på en udde i Vänern ligger isolerad från övrig bebyggelse, överingenjörsbostaden "Udden". Chefsbostaden utgör en hel bostadsanläggning med stor villa, trädgårdsmästarebostad, växthus, stall och brygga med bad- och båthus. Villan i nationalromantisk stil är uppförd i tegel i 1 1/2 plan med beige-gul slätputs och brutet tegelklätt tak. Trädgårdsmästarebostaden och växthuset är placerade som flyglar.

Den ovan beskrivna bebyggelsen på Vidön utgör ett bra exempel på olika typer av bruksbebyggelse från olika byggnadsperioder. Den är också ett gott exempel på Uddeholmsbolagets planering och styrning av de anställdas boendemiljö.

Det är önskvärt att man i framtiden låter de olika boendeyrådena på Vidön behålla sin egenart. Man bör i framtiden inte tillåta att några ytterligare byggnader försvinner och en eventuell nybyggnation bör begränsas till ett minimum där nyproduktion anpassas både beträffande form och material till den befintliga bebyggelsen. Det är också av vikt att värna om det kulturlandskap som omger bebyggelsen, vilket i hög grad bidrar till att ge området dess karaktär.

FÖRNLÄMNINGAR

I det följande framläggs förteckningar över de anläggningar, vilka upptagits vid riksantikvarieämbetets fornminnesinventering inför utgivandet av ekonomiska kartan över Hammarö socken år 1962. De angivna numren hänför sig till ämbetets fornminnesregister och är den officiella beteckning respektive fornlämning erhållit.

I första förteckningen upptas lämningar från förhistorisk tid samt en fångstgrop. Fornlämningarna från förhistorisk tid d v s alltifrån stenåldern till medeltidens början omkring 1050 e Kr, utgörs främst av gravanläggningar av olika slag men här finns också en runsten samt en skålgropsförekomst, d v s en enklare typ av hällristning. Fångstgropar är en företeelse som använts i samband med jakt under förhistorisk och historisk tid. Först 1865 förbjöds denna jaktmetod enligt lag. Fornlämningar upptagna i första förteckningen har på de ekonomiska kartbladen lagts in i skalenlig storlek och markerats med ett run-R, ibland också kompletterat med upplysningstext t ex "fångstgrop".

I andra förteckningen upptas sådana objekt vilkas karaktär av fornlämning är tveksam, men där en kontrollundersökning bör företas före en eventuell markexploatering. En sådan sondering görs bl a för att förhindra kostnadskrävande försenande överraskningar vid exploateringen. Dessa anläggningar har ej markerats, men i förteckningen anges fastigheterna och de aktuella ekonomiska kartbladen.

Slutligen presenteras i sista förteckningen lämningar från historisk tid, d v s från medeltiden till våra dagar. Dessa anläggningar har på de ekonomiska kartbladen vanligen markerats med upplysningstext såsom ex "kolerakyrkogård" eller "Ms" (minnessten).

Samtliga fornlämningar i förteckning 1 och 3 finns markerade på bifogad karta 2 i skala 1:20 000.

Vid en genomgång och utvärdering av fornlämningarna har dessa bedömts dels utifrån vetenskapliga aspekter, d v s huruvida fornlämningarna genom sin art, typ, spridningsbild, terrängläge m m ställer vissa problem eller kan antas kunna ge svar på olika frågor kring vår historia, dels utifrån sociala aspekter, d v s i vad mån anläggningarna kan anses vara av betydelse för möjligheterna att förstå området eller bygdens historia eller eljest vara av turistiskt eller pedagogiskt värde. Här måste betonas att en bedömning alltid måste grundas på dagens kunskaper och erfarenheter, och att värderingarna i framtiden kan komma att ändras beroende på den nya kunskaper, vunna genom vetenskapliga bearbetningar eller eljest genom andra faktorer.

Fornlämningsanalys

Antalet fornlämningar på Hammarö är så pass få att materialet inte tillåter några mer långtgående slutsatser om bebyggelse- och befolkningssituationen på ön under förhistorisk tid. Några drag framträder dock med sådan tydlighet att de särskilt bör noteras.

I stort visar det fasta fornlämningsmaterialet ett Hammarö i avsaknad av lämningar från stenåldern, någon enstaka lämning från bronsåldern, men med järnåldern betydligt rikare representerad. Fornlämnings-situationen bekräftas i huvudsak av de arbeten om Karlstadstraktens naturgeografiska utveckling och landhöjningen kring Väneren som Richard Heijkenskjöld presenterat.

Några boplatser från förhistorisk tid känner vi idag med säkerhet inte till på Hammarö. Vissa lösfynd av föremål har gjorts och det är troligt att en del av dem härrör från boplatser men utan en systematisk genomgång av materialet kan detta inte avgöras. Det bör i detta sammanhang påpekas möjligheten att man vid markarbeten av olika slag kan påträffa rester efter boplatser. Som regel utgörs sådana rester av härdar, kol- och sotlager, föremålsfynd eller eventuell riklig förekomst av skärvsten.

Den äldsta hittills påträffade fasta fornlämningen torde vara det röse som uppförts på nordligaste delen av Rävön. Någon undersökning av anläggningen har inte skett men traditionellt hänförs rösen till bronsåldern (ca 1500 - 500 f Kr). Röset har anlagts i karakteristiskt läge högst upp på en bergknalle med vidsträckt utsikt över vatten. Större rösen innehåller vanligen en kistbegravning men kan också ha använts i samband med senare kremationer.

Sannolikt har ett större ianspråkstagande och uppodling skett på norra delen av Hammarö under järnåldern (ca 500 f Kr - 1050 e Kr). Gårdar som Hammar, Djupsundet och Hovlanda har sitt ursprung här. De domarringar, högar och stensättningar som är belägna på dessa platser torde ha utgjort begravningsplatser för dåtida intilliggande gårdar. Den ekonomiska basen för järnåldersbonden var jordbruk där

boskapsskötsel spelade en viktig roll. Att området vid Hammar var en entablerad centralpunkt i bygden kan ha varit av avgörande betydelse för valet av lämpligt läge för en kyrka. På många håll i Värmland anlades de första kristna kyrkorna och kyrkogårdarna i direkt anslutning till förhistoriska järnåldersgravfält.

Lagskydd

Alla fornlämningar är , i och med att de påträffats, automatiskt skyddade enligt fornminneslagen av den 12 juni 1942 (SFS 1942:350, omtryckt och ändrad och omtryckt 1976:442). Enligt lagen är det förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen gräva ut, rubba, överhölja eller genom plantering eller bebyggelse förändra, skada eller ta bort fast fornlämning (1 §). Skyddet omfattar själva fornlämningen och "så stort område på marken som tarvas för att bevara fornlämningen och bereda med hänsyn till dess art och betydelse nödigt utrymme däromkring" (3 §). Länsstyrelsen fastställer varje fornlämningsområdes storlek muntligt eller genom särskilt beslut, s k gränsbestämning. Förändringar inom fornlämningsområde fordrar särskilt tillstånd från länsstyrelsen.

Vad som menas med fast fornlämning finns angivet i lagens 2 §:

"Fasta fornlämningar äro:

Högar av jord och sten som uppförts av människor under forna tider (gravhögar, gravrösen, tingshögar och dylikt); gravbyggnader av sten jämte hölje, andra gravar och gravfält från forna tider; domarringar, skeppssättningar och andra fordom lagda eller resta stenar; stenar och bergytor med inskrifter, bilder, andra ristningar eller målningar, sliprännor (svärdslipningsstenar), offergropar (älvkvarnar), offerkällor och andra kultplatser ävensom tingsplatser från forna tider; stenkors och andra vårdar som under forna tider upprests för andaktsövningar eller till minne av någon person eller tilldragelse och likartade minnesmärken; lämningar av fordom övergivna bostäder, boplatser, eller arbetsplatser samt bildningar som uppkommit vid bruket av dylika bostäder eller platser; övergivna borgar, slott, kyrkor, kapell, kloster, kyrkogårdar, skansar, vallar, vallgravar och andra märkliga byggnader som uppförts eller anlagts under forna tider eller lämningar därav; lämningar av vårdkasar ävensom märkliga färdvägar, vägmärken, broar och likartade anläggningar från forna tider; samt fasta naturföremål till vilka åldriga bruk, sägner eller märkliga historier äro knutna".

Sedan år 1967 räknas också skeppsvrak som är äldre än 100 år som fast fornlämning.

Vård och information

Flertalet fornlämningar på Hammarö är ännu belägna i traditionell jordbruksmiljö. Bonden har under århundraden som jord- och skogsbrukare varit den främste fornvårdaren - ofta helt omedvetet. Hans kor betade på skogen eller i hagarna och för deras skull höll han slåtter och lövtäkt i ängarna. I skogen hade han blädningsbruk och när han skulle ta ut sitt virke använde han manuell kraft till huggning och kvistning. För borttransport nyttjade han häst och släpa eller släde. Landskapet var ända fram till andra världskriget öppnare och ljusare än dagens. Fornlämningarna syntes och kom väl till sin rätt i detta landskap.

Träd- och buskvegetationen var begränsad. Därför begränsades också de skadeeffekter, som trädens växande rotsystem eller stormfällningar innebär för fornlämningar. De metoder som användes för att ta tillvara timmer och hö var skonsamma för markens ytskikt. Eftersom fornlämningar ofta är belägna på impedimentmark var de ofta skyddade även om de låg mitt i ren åkermark.

Den bästa vården av fornlämningar är ett anpassat markutnyttjande där nödvändig hänsyn tas till fornlämningarna. Ännu utnyttjas på många ställen i länet fornlämningsområden som betesmark och ingår i respektive markägares normala markanvändning. På andra håll där dessa möjligheter inte står till buds har andra lösningar fått tillgripas.

Med stöd av 5 § i fornminneslagen äger länsstyrelsen rätt att verkställa röjning o dyl för fornlämningens skydd och vård. Under flera år har länsstyrelsen inom ramen för sitt fornvårdsprogram genom skogsvårdsstyrelsens försort företagit omfattande manuella röjningsarbeten kring flera fornlämningar på Hammarö. De objekt eller områden som fortlöpande markvårdas och förses med informationsskyltar är följande:

Domarring och gravfält vid Hammars udde (fornlämning 18 och 19).

Runsten och gravfält vid Hovlanda (fornlämning 1 och 7).

Domarring vid Gunnarskär (fornlämning 9) samt gravfält vid Djupsundet (fornlämning 23).

FORNLÄMNINGAR

Förteckning över förhistoriska lämningar

(Nummer i enlighet med riksantikvarieämbetets fornminnesinventering 1962)

- Fornlämning 1
Västra Hovlanda 1:8
Karta: 10D 5e (10354)
- Runsten, gnejs, 0,8 m h, 0,48 m br med inskrift:
"Björn reste denna sten efter Esger, sin".
Se särskilt beaktansvärd fornlämning, vilken
närmare beskrivs i miljö B, Hovlanda.
- Fornlämning 3
Östra Hovlanda 1:2
Karta: 10D 5e (10354)
- Ilög, ca 9 m diam och 0,4-0,5 m h, med kanträna
0,2-0,3 m djup. Stensättning, rund, ca 8 m diam
och 0,2 m h med kantkedja av glest liggande stenar.
- Fornlämning 4
Östra Hovlanda 1:2
Karta: 10D 5e (10354)
- Stensättning, rund, ca 6 m diam, 0,3-0,4 m h.
- Fornlämning 5
Säter 2:2
Karta: 10D 5e (10354)
- Stensättning, röseliknande, rund, ca 6 m diam
och 0,3 m h.
- Fornlämning 6
Östra Hovlanda 1:4
Karta: 10D 5e (10354)
- Stensättning, röseliknande, rund, ca 7 m diam
och 0,2-0,3 m h.
- Fornlämning 7
Torp 1:22
Karta: 10D 5e (10354)
- Gravfält, 70 x 15 m bestående av 7 högar eller
höglignande lämningar, 5-12 m diam och 0,5-1 m h.
Se särskilt beaktansvärd fornlämning, vilken
närmare beskrivs i miljö B, Hovlanda.

Fornlämning 9
Gunnarskär 1:455
Karta: 10D 6d (10363)

Domarring, kvadratisk 5 x 5 m bestående av 4 resta stenar, 1,0-1,3 m h, 0,3-0,75 m br. Särskilt beaktansvärd fornlämning. Denna domarring utgör de enda ovan mark synliga resterna av ett flatmarksgravfält där sex gravar undersöktes 1911. Utgrävningen gav endast obetydliga fynd, vilka inte tillät någon säker datering. I likhet med andra domarringar har denna anläggning sannolikt uppförts någon gång under järnåldern (ca 500 f Kr - 1050 e Kr).

Fornlämning 10
Lunden 1:1
Karta: 10D 5d (10353)

Jättegryta, benämnd S:t Olofs gryta, 0,4 m diam och 0,5 m djup. Särskilt beaktansvärd fornlämning, vilken närmare beskrivs i miljö I, Edsviken-Rölon-Kolonin.

Fornlämning 13
Hult 1:9
Karta: 10D 6e (10364)

Röse, ca 11 m diam och ca 1,5 m h, med delvis synlig kantkedja, och kallmurning i 2-3 skift. I SV en kantställd häll 1 m h, 1,25 m l.

Fornlämning 18
Hammar 1:104
Karta: 10D 6d (10363)

Domarring, närmast oval form 17 x 17 m bestående av ca 10 stenar, varav 4 resta samt 2 stensättningar: runda, ca 4 m diam, 0,2 m h. Särskilt beaktansvärd fornlämning, vilken närmare beskrivs i miljö A, Hammarö.

Fornlämning 19
Hammar 1:104
Karta: 10D 6d (10363)

Gravfält, ca 90 x 60 m bestående av 13 högar, och stensättningar. Högarna är 5-23 m diam, 0,5-2,0 m h. Stensättningarna är närmast runda, 6-8 m diam, 0,1-0,4 m h. Särskilt beaktansvärd fornlämning, vilken närmare beskrivs i miljö A, Hammarö.

Fornlämning 21
Östra Tye 1:55
Karta: 10D 6e (10364)

2 högar, 6 m diam och 0,4 resp 0,5 m höga med mittgropar 2-2,5 m diam samt 1 fångstgrop 4,5 m diam, 1,5 m djup med omgivande vall 1,5m br, 0,2 m h.

Fornlämning 23
Mörmon 4:1
Karta: 10D 6d (10363)

Gravfält, ca 50 x 35 m bestående av 3 högar 5-9 m diam, 0,2-0,5 m h samt 1 husgrund 20 x 7 m. Särskilt beaktansvärd fornlämning. De nu synliga tre gravhögarna har troligen ingått i ett större numera förstört gravfält från järnåldern (500 f Kr - 1050 e Kr). Två av gravhögarna är omgivna av en 1 m bred, 0,2-0,4 m djup kantränna, ett karakteristiskt konstruktionsdrag för värmäländska gravfält. Fornlämningarna är inte arkeologiskt undersökta och några fynd härifrån är inte kända men sannolikt innehåller högarna brandgravar. Enligt uppgift har på platsen legat en gård kallad Djupsundet, som omnämns i diplom från 1468 och husgrunden kan möjligen härröra från denna bebyggelse.

Fornlämning 28
Jonsbol 1:3
Karta: 10D 6d (10363)

Skålgropsförekomst, bestående av 30 gropar 2-5 cm diam, 1-3 cm djupa.

Förteckning över anläggningar vars karaktär av fornlämning är osäker
(Nummer i enlighet med riksantikvarieämbetets fornminnesinventering 1962)

Fornlämning 2 Östra Hovlanda 1:7 Karta: 10D 5d (10353)	<u>Stensättningsliknande naturbildning.</u>
Fornlämning 8 Torp 1:30 Karta: 10D 5e (10354)	<u>Röse?</u>
Fornlämning 11 Haga 1:1 Karta: 10D 5d (10353)	<u>Koleragrav?</u>
Fornlämning 20 Hammar 1:104 Karta: 10D 6d (10363)	<u>Stensättning?</u>
Fornlämning 22 Torp 1:36 Karta: 10D 6e (10364)	<u>Odlingsrösen</u>
Fornlämning 25 Jonsbol 1:17 Karta: 10D 6d (10363)	<u>2 stensättningar?</u>
Fornlämning 26 Hammar 1:90 Karta: 10D 6d (10363)	<u>Husgrund</u>

Förteckning över minnesstenar, koleragrav m m.

(Nummer i enlighet med riksantikvarieämbetets fornminnesinventering 1962)

- Fornlämning 12
Lunden 1:1
Karta: 10D 6d (10363)
- Minnessten, 2,25 m hög, 1,7 m bred med inskrift:
"Gustaf 19/6 1926" samt kunglig krona.
- Fornlämning 14
Västra Tye 1:10
Karta: 10D 6e (10364)
- Flyttblock, benämnt Snarkstenen, 8 m långt,
4 m brett och 3,5 m högt.
- Fornlämning 15
Hammar 1:5
Karta: 10D 6e (10364)
- 3 tjärbränningsstenar, flata hällar 1,3-1,5 m
med inhuggna skåror.
- Fornlämning 24
Vidön 1:1
Karta: 10D 6c (10362)
- Koleragrav, 10 x 5 m, 0,2-0,3 m hög omgiven av
åtta stående stenar 0,3-0,4 m höga samt en rest
sten 1 m hög, 0,9 m bred.

FÖRTECKNING ÖVER SÄRSKILT BEAKTANSVÄRDA BYGGNADER I HAMMARÖ KOMMUN

- 1 Askhult 1:2

Redskapsskjul, från 1930-talet (VI), vars ena halva fungerar som bod, klädd med faluröd panel, medan andra halvan är lider av stolpkonstruktion. Byggnaden har halmtäckt sadeltak.

- 2 Askhult 1:3

Boningshus (I), vars stomme enligt uppgift går tillbaka till 1700-talets mitt. Timmer med faluröd lockpanel och tegeltak. I vindsvåningen på entrésidan finns två halvcirkelrunda, segmentspröjsade fönster med en för Hammarö typisk omfattning. Bod (III) i omålat liggtimmer från 1700-talets senare del. Dubbel plankdörr till vedskjulet och diagonal dörr till magasinet. Stor trappten vid dörren. Plåtklätt åstak.

- 3 Bråten m. Kärrängen 1:17

Hela gården. Gårdsmiljö med bostadshus, ladugård, pumphus, källare, vedbod och bod, samtliga från tiden omkring 1925-35. Boningshus (I) i 1 1/2 vån med stående faluröd locklistpanel, vita snickerier och tegeltak. Liten veranda och frontespis på framsidan. Samtliga uthus är faluröda. Tidstypiskt och välbevarat småbrukarhem från tiden omkring 1925-1935.

- 4 Bråten 1:57

Timrad manbyggnad i 1 1/2 vån från 1870 med stående vit locklistpanel och tegeltak.

- 5 Djupsundet-Mörmon 1:1 "Hammaröfärjan" Bostadshus till färjeläget i 1 1/2 vån från omkring 1830. Uppfört i timmer med faluröd locklistpanel och pappklätt sadeltak. Motorhus (II) till färjan i 1 vån med faluröd locklistpanel och valmat papptak. Fastighetens tidigare funktion som färjeställe är av stort kultur- och lokalhistoriskt intresse.
- 6 Gråberg 1:5 Bostadshus och bod. Timrat hus i 1 1/2 vån från 1800-talets mitt med faluröd stående panel. Tyvärr har det äldre tegeltaket under sen tid ersatts med plåt. Entrésidan domineras av frontespis och dörrparti försett med överljus. Huset är troligen från 1800-talets mitt. Till gården hör en timrad bod från 1800-talets slut med faluröd locklistpanel och tegeltak.
- 7 Gråberg 1:8 Bostadshus (I). Timrad manbyggnad i 1 1/2 vån med stående faluröd lockpanel och tegeltak. På vindsvåningens långsidor finns tre stycken halvcirkelrunda, segmentsspröjsade fönster med för Hammarö typisk omfattning. Ålderdomliga inåtgående dörrar med överljus. Dörrpartiet lär vara flyttat från ett 1700-talshus i Gråberg. Bostadshuset skall vara byggt i Lilla Skagene och flyttat till nuvarande plats 1873.
- 8 Gråberg 1:23 Hägensbergs skola F d skolhus, nu motorgård. Beigeputsad tegelbyggnad i 1 1/2 vån från 1867-69. På sydöstra långsidan sitter stora tättspröjsade fönster i slätt utsparat putsparti med rundbågad profil-

dekor upptill. Liten träveranda på nordvästra sidan. Stort takutsprång med profilerade takfotstassar.

- 9 Götetorp 1:64
Gunnarskärsvägen 50
Område: Götetorp
Tätorten
- Bostadshus. Villa i 1 vån med källare från 1930-talet med ljusgrå reverting och svart plåttak. Burspråk på västra fasaden. Tidstypisk villa i funktionalistisk anda. Bod i 1 vån med gul locklistpanel. Sadeltak med papp.
- 10 Götetorp 1:147
Skolvägen 1
Götetorps gård
Område: Götetorp
Tätorten
- Hela gården. Timrad mangård (.I) i 1 1/2 vån med röd stående locklistpanel och rött betongtegeltak. Vita fönsterfoder med överliggare i gavelform. Frontespis på vardera långsidor. På långsidorna och överst i frontespiserna sitter halvcirkelrunda, segmentsspröjsade fönster. Liknande, men 1/4-cirkelrunda, finns på gavlarna i övervåningen. Veranda och balkong har lövsågade räcken. Boningshuset, som tidigare tillhört en bondgård är byggt omkring 1820. Lillstuga. Timrad byggnad (II) i 1 vån med faluröd lockpanel och betongtegeltak, troligen uppförd vid 1800-talets mitt. Stall (III), delvis byggd i timmer med utknutar och tegelrött tak. Faluröd lockpanel i övervåningen och delvis i nedervåningen. Till gården hör även en bastu (IV) inrymd i en till platsen flyttad smedja, källare (VI) med överbyggnad samt garage (V)

- 11 Haga 1:14
Ålkärrsvägen 19
Område: Haga
Tätorten
- Egna hem. Bostadshus i 1 1/2 vån med ljusgrön locklistpanel och tegelklätt tälttak. Entré i klassicerande stil. Huset är byggt 1943 efter Uddeholmsbolagets typritning. Samtidigt uppfördes 10 stycken liknande hus i Haga.
- 12 Haga 1:20
Skoghemsvägen 28
Område: Haga
Tätorten
- Egna hem. Bostadshus (I) i 1 1/2 vån med grå locklistpanel och tegeltak. Veranda med sadeltak på västra sidan och över den en fönsterkupa på taket. Bod (II) i en vån med beige locklistpanel, pappklätt tak.
- 13 Hallersrud 1:20
"Portland"
- Boningshus. Villa i 1 1/2 vån byggd 1920-22 efter amerikanska ritningar. Uppfört med monteringsfärdiga element och rest på platsen. Huset är klätt med gulmålad, stående lockpanel, liggande fasspont och pärlspont. Fönstren har smårutade spröjs i den övre delen. Taket är valmat med fönsterkupor på alla fyra takfallen. Stor veranda mot väster och utbyggnad med balkong i öster. Burspråk på södra och norra fasaderna.
- 14 Hammar 1:57
Sockenstugan
Område: Lövnäs
Tätorten
- F d sockenstuga, byggd 1920-21 i 1 1/2 vån med gulbrun locklistpanel och tegeltäckt tak. Östra delen rymmer en stor sal som upptar hela byggnadshöjden. Husets västra delar, är i två delar har gavelpartier med brutna tak. Veranda med brutet tak i söder.

- 15 Hammar 1:105
Hammars gård
Område: Lövnäs
Tätorten
- F d överstelöjtnants- och majorsboställe. Timrad manbyggnad i 1 1/2 vån med vit lockpanel och skiffertak. Veranda och entré med dubbeldörrar i empirestil. Byggnaden är uppförd 1829.
- 16 Hammar 2:1
Hammarö hembygdsgård
Område: Lövnäs
Tätorten
- F d sockenstuga med klockarbostad. Timmerhus i 1 1/2 vån med faluröd lockpanel och skiffertak. Entré i empirestil, som dock inte är ursprunglig. Likartad köksentré men med enklare trädörr i liggande panel. Byggnaden är uppförd 1846 och tillbyggd 1888.
- 17 Västra Hovlanda 1:9
Skage fyr
- F d fyr- och fyrvaktarbostad (I) från 1872. Byggnad i 1 1/2 vån med faluröd locklistpanel och skiffertak. På södra gaveln finns en vitmålad veranda från 1933. På takets södra sida sitter det åttkantiga vitmålade fyrtornet placerat. Fyrens torn var från början lägre men påbyggdes till sin nuvarande höjd omkring 1914. Till anläggningen hör ett antal mindre byggnader som bodar, fähus och en liten stuga. Samtliga är panelade, faluröda och ett par av husen har skiffertak. Fyren var i bruk till 1932 och efter nedläggningen köptes den av Föreningen Fyrtornet U P A, vars målsättning är att bevara fyren i sitt ursprungliga skick.
- 18 Östra Hovlanda 1:2,3,5,6
- Hela gården. Timrad manbyggnad (I) i 1 1/2 vån med omålad lockpanel och tegeltäckt tak. Byggnaden härrör enligt uppgift från 1700-talets början. Senaste restaureringen var 1939, då bl a entréns klassicerande dörromfattning tillkom. Drängstugan (IV) är en timrad enkelstuga med

faluröd locklistpanel och åstak täckt med tegel. Huset är samtida med manbyggnaden. Från 1700-talet är också en stenkällare med överbyggnad (III) och en till vissa delar timrad bod (V). Den senare har bevarade utanpåliggande lås av ålderdomlig typ. Till gården hör en del sentida ekonomibygnader och en damm. Gården utgör en homogen och välbevarad enhet och speglar en äldre bondgårds olika funktioner och utveckling under en lång tidsperiod. En del av byggnaderna är mycket förfallna.

19 Hult S:6
"Söököjan"

Hela anläggningen. Fyr- och fyrvaktarbostad (I) från 1800-talets senare del. Huset i 1 1/2 vån har tyvärr under sen tid fått beklädnad med aluminiumplåt, som är röd på tre sidor och vit på en. Skiffertaket är dock bevarat. På takets sydsida sitter ett åttkantigt vitt fyrtorn. I väster finns en utbyggd förstuga i 1 vån. Anläggningen är komplett med ladugård (IV), källare (III) med överbyggnad, sjöbod (V) och fotogenhus (II). Dessa byggnader är panelade, faluröda och har papklädda sadeltak. Med undantag av plåtbeklädnaden utgör anläggningen en väl bevarad miljö, som påminner om Vänerns betydelse som transportled.

20 Jonsbol 1:3

Boningshus. Större timrad manbyggnad i 2 vån med gul lockpanel och tegeltak. På östra gaveln finns en liten förstuga med sadeltak. Huset är i stort behov av reparation.

- 21 Jonsbol 1:15
Skolvägen 11
Område: Götetorp
Tätorten
- Bostadshus i 1 1/2 vån från 1918 då den ursprungliga stommen flyttades till platsen. Huset är tillbyggt på 1930-talet. Byggnaden är klädd med faluröd lock- och locklistpanel och har tegeltäckt tak. Veranda med sadeltak på sydsidan.
- 22 Klöverud 1:21
Götetorpsvägen 88
Område: Jonsbol/Klöverud
Tätorten
- Bostadshus i 1 1/2 vån med faluröd locklistpanel och tegeltäckt tak. På västra långsidan finns en glasad veranda med lövsågerier och valmat papptak.
- 23 Larberg 1:3
Utteråsen
- Stor villa (I) i 1 1/2 vån med tjärad fjällpanel och tegeltak. Huset i nationalromantisk stil uppfördes av Wenzel Björkhagen på 1910-talet och har flera för stilen karakteristiska detaljer som utkragad övervåning, inbyggd balkong, småspröjsade fönster samt nyckelskyltar och dörrhandtag i form av djur. Interiört finns i trapphallen målningar av Valter Kåstad och Wenzel Björkhagen. Den tillhörande boden (II) med tjärad lockpanel och tegeltak har också utkragad övervåning. En ekonomibyggning och lekstuga från 1970-talet har väl anpassats i stil, form och material till den äldre bebyggelsen.
- 24 Larberg 4:1
Larbergs gård
- Hela gården. Timrad manbyggnad i 1 1/2 vån med gråmålad lockpanel och betongtegeltak. Byggnaden uppfördes vid 1800-talets mitt och har på baksidan en stor tillbyggnad från 1975. Till gården hör en timrad drängstuga (VI) med lockpanel och tegeltak.

Huset, som enligt uppgift lär härröra från 1600-talets mitt, har tyvärr målats med plastfärg och fått en modern dörr insatt. En stor ekonomibyggnad i två våningar med ladugård och stall är uppförd i natursten/tegel i bottenvåning och bräder i övervåningen. Ladugården har en välvd gödselstad i natursten. Byggnaden är uppförd kring 1800-talets mitt och tillbyggdes omkring 1890-1900.

25 Lindesnäs 1:1
Lindsnäs

Hela gården. F d prästgård med timrad manbyggnad i 1 1/2 vån, gul locklistpanel och tegeltak. I övervåningen sitter halvmåneformade fönster och entrépartiet i gustaviansk stil har dubbeldörrar med överljus. Huset är uppfört på 1860-talet. Till gården hör en timrad arrendatorsbostad (IV) i 1 1/2 vån med faluröd locklistpanel och tegeltak, uppförd 1897. Vidare finns ett timrat magasin (V) från 1850-talet, timrad ladugård (VIII) från 1897, timrat höns- och svinhus (VII) från 1800-talets andra hälft med laxade knutar. Samtliga uthusbyggnader är faluröda med tegeltak. En homogen och väl bibehållen gårdsmiljö. Gräsrundel, vårdträd och grusade gångar påminner om gårdens tidigare representativa funktion.

26 Lunden 1:1
Bruksgatan 21
Hus 252
Område: Edsviken
Tätorten

Kontorsbyggnad i 2 vån i nyklassicistisk stil med spritputsade fasader och slätputs i avvikande färg på hörn och runt dörrar. Tegeltäckt sadeltak. Byggnaden från 1920-talet hade tidigare post och telegraf i bottenvåningen.

- 27 Lunden 1:1
Bergviksvägen 2
Hus 301
Område: Edsviken
Tätorten
F d ingenjörsbostad. Bostadshus i 1 1/2 vån i tegel med gulbeige slätputs, smårutade fönster och tegeltak. Verandor på långsidan och utanpåliggande balkonger på övervåningens gavlar. Uppförd som tvåfamiljshus i klassicerande stil 1913.
- 28 Lunden 1:1
Bergviksvägen 2
Hus 302
Område:Edsviken
Tätorten
F d ingenjörsbostad. Tegelhus i 1 1/2 vån med gulbeige slätputs, smårutade fönster, tegeltak samt två inbyggda verandor och balkong på sydsidan. Uppfört som tvåfamiljshus i klassicerande stil 1913. Två vindskupor på södra takfallet har utvidgats under sen tid.
- 29 Lunden 1:1
Edsviksvägen 2
Hus 303
Område: Edsviken
Tätorten
F d tjänstemannabostad. Reverterat fyrfamiljshus i 1 1/2 vån med gulbeige slätputs, smårutade fönster, tegeltak samt verandor och små fönsterkupor. Uppfört 1913 som bostad för lägre tjänstemän.
- 30 Lunden 1:1
Edsviksvägen 4
Hus 304
Område: Edsviken
Tätorten
F d ingenjörsbostad. Tegelhus med gulbeige puts, smårutade fönster, tegeltak, verandor och balkonger. Ett tvåfamiljshus i klassicerande stil från 1913 för ingenjörer.
- 31 Lunden 1:1
Edsviksvägen 1
Hus 306
Område: Edsviken
Tätorten
Villa i 1 1/2 vån byggd i vinkel, med vit lockpanel och tegeltak. Huset är uppfört som tjänstemannabostad på 1920-talet i nationalromantisk stil och med för stilen karakteristiska detaljer som småspröjsade fönster och fönsterluckor. Entrépartiet är kraftigt markerat med dörromfattning av pilastrar, som bär upp ett profilerat bjälklag med dekorationselement. En välbevarad och tidstypisk villa.

- 32 Lunden 1:1
Edsviksvägen 3
Hus 307
Område: Edsviken
Tätorten
- Villa i 1 1/2 vån med gul lockpanel och tegeltak. Huset är uppfört som chefsbostad på 1920-talet i nationalromantisk stil och med för denna stil karakteristiska detaljer som accentuerat entréparti, burspråk och utanpåliggande träbalkonger. Frontespiser finns på husets båda långsidor. Till fastigheten hör en gäststuga i 1 vån som i stil, material och färg ansluter till huvudbyggnaden. En välbevarad och tidstypisk anläggning.
- 33 Lunden 1:1
Edsviksvägen 7 B
Hus 308
Område: Edsviken
Tätorten
- Villa i 2 vån med gul lockpanel och valmat tegeltak. Entré med två kolonner som bär upp en balkong. Huset är ritat av ingenjör Porrvik i klassicerande stil och uppfört 1928 för högre tjänsteman.
- 34 Lunden 1:1
Wennbergsvägen 3
Område: Edsviken
Tätorten
- Villa i 1 1/2 vån med gul lockpanel och tegeltak. Huvudentré i klassicerande stil med släta kolonner som bär upp ett gavelparti och däröver en frontespis. Huset i nationalromantisk stil uppfördes som bostad för högre tjänsteman 1932.
- 35 Lunden 1:1
Edsviksvägen 10
Hus 310
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36

- 36 Lunden 1:1
Edsviksvägen 12
Hus 311
Område: Edsviken
Tätorten
F d förmansbostad. Villa för 2 familjer i 1 1/2 vån med faluröd lockpanel och tegeltak. Två verandor med entréer på västra långsidan, en för varje bostad. Byggnaden från 1915 är uppförd i nationalromantisk stil med småspröjsade fönster och vita knutar.
- 37 Lunden 1:1
Lillstigen 4
Hus 312
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36 dock med ljusmålade fasader
- 38 Lunden 1:1
Lillstigen 3
Hus 313
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36 dock med ljusmålade fasader.
- 39 Lunden 1:1
Lillstigen 2
Hus 314
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36
- 40 Lunden 1:1
Lillstigen 1
Hus 315
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36

- 41 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36
Edsviksvägen 14
Hus 316
Område: Edsviken
Tätorten
- 42 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36
Edsviksvägen 16
Hus 317
Område: Edsviken
Tätorten
- 43 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36
Edsviksvägen 18
Hus 318
Område: Edsviken
Tätorten
- 44 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 36
Edsviksvägen 9
Hus 319
Område: Edsviken
Tätorten
- Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärda byggnader nr 143,
Skoghallsverken 144,145
Tätorten
- 45 Lunden 1:1 F d lärarbostad. Bostadshus i 2 1/2 vån med lock-
Edsviksvägen 15 panel och valmat tegeltak. På norra sidan finns
Hus 320 två runda fönster och i gavelröstena sitter halv-
Område: Edsviken måneformade segmentsspröjsade fönster. På båda
Tätorten gavlarna finns en veranda med en balkong över.

Långsidorna har frontespiser, som på norra fasaden är krönt med ett halvmåneformat segmentspröjsat fönster. Byggnaden hade ursprungligen flyglar och ligger i axel med realskolan. Huset uppfördes som tvåfamiljsbostad 1919-1920.

- 46 Lunden 1:1
Linnévägen 6
Hus 324
Område: Edsviken
Tätorten
- F d tjänstemannabostad. Slätputsad tegelvilla i 2 vån med rusticerade knutar och valmat tegeltak. Små halvcirkelrunda takkupor på varje takfall. Byggnaden uppförd i stram 20-tals klassicism används idag som sågverkskontor. Huset är med sina rena fasader och symmetriska uppbyggnad ett välbevarat och fint exempel på 20-tals klassicism.
- 47 Lunden 1:1
Linnévägen 4
Hus 325
Område: Edsviken
Tätorten
- Tjänstemannabostad. Villa i 1 1/2 vån med gul lockpanel, släta vita knutar och valmat tegeltak. Huset från 1915-1920 är uppfört i nationalromantisk stil med typiska byggnadsdetaljer som småspröjsade fönster och accentuerat entréparti med arbetad dörr. Huskroppen har tyvärr fått en tillbyggnad i en våning mot trädgårdssidan. Till villan hör en bod i en våning med gul lockpanel och valmat tegeltak.
- 48 Lunden 1:1
Wennbergsvägen 4
Hus 328
Område: Edsviken
Tätorten
- F d rektorsbostad. Bostadshus i 1 1/2 vån med gulmålad lockpanel, släta vita knutar, smårutade fönster och två mindre verandor på östra respektive norra sidan. Tegeltak. Byggnaden i nationalromantisk stil är uppförd på 1920-talet.

- 49 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 1
Hus 330
Område: Edsviken
Tätorten
Tjänstemannabostad. Villa för högre tjänsteman i 1 1/2 vån med lockpanel, liten veranda med entré, köks- och källaringång på ena gaveln samt tegeltak. Liten takkupa på ena takfallet. Huset är byggt strax före andra världskriget.
- 50 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 3
Hus 331
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49
- 51 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 2
Hus 332
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49
- 52 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 4
Hus 333
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49
- 53 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 6
Hus 334
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men denna är dock uppförd omkring 1944-1946

- 54 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 8
Hus 335
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppfört omkring 1944-1946.
- 55 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 10
Hus 336
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppfört omkring 1944-1946.
- 56 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 12
Hus 337
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppfört omkring 1944-1946.
- 57 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 14
Hus 338
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppfört omkring 1944-1946.
- 58 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 16
Hus 339
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppfört omkring 1944-1946.
- 59 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 18
Hus 340
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppfört omkring 1944-1946.

- 60 Lunden 1:1
Gröna vägen 2/
Edsviksvägen 6
Hus 365
Område: Edsviken
Tätorten
- 61 Lunden 1:1
Gröna vägen 1/
Edsviksvägen 8
Hus 366
Område: Edsviken
Tätorten
- 62 Lunden 1:1
Gröna vägen 4
Hus 367
Område: Edsviken
Tätorten
- 63 Lunden 1:1
Gröna vägen 3
Hus 368
Område: Edsviken
Tätorten
- 64 Lunden 1:1
Gröna vägen 6
Hus 369
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppförd omkring 1944-1946.
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppförd omkring 1944-1946.
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppförd omkring 1944-1946.
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppförd omkring 1944-1946.
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppförd omkring 1944-1946.

65 Lunden 1:1
Gröna vägen 5/
Grytuddsvägen 9
Hus 370
Område: Edsviken
Tätorten

Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppförd omkring 1944-1946.

66 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 5
Hus 371
Område: Edsviken
Tätorten

Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppfört omkring 1944-1946.

67 Lunden 1:1
Gröna vägen 8/
Grytuddsvägen 7
Hus 375
Område: Edsviken
Tätorten

Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 49 men dock uppfört omkring 1944-1946.

Bostadshusen nr 49-67 har ursprungligen varit målade med ljusa oljefärger i beige, gula och gröna toner. Tyvärr har flera av villorna under sen tid fått en helt främmande färgsättning.

68 Lunden 1:1
Grytuddsvägen 20
Hus 341
Område: Edsviken
Tätorten

Tjänstemannabostad. Villa i 1 1/2 vån för en familj, med locklistpanel och tegeltak. På ena gaveln finns veranda och på ett av takfallen sitter en fönsterkupa. Huset uppfördes omkring 1940 för bolagets ingenjörer och lägre tjänstemän och ansluter i stil till tidens egnahemsbebyggelse.

- 69 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Apelstigen 1
Hus 350
Område: Edsviken
Tätorten
- 70 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Apelstigen 3
Hus 351
Område: Edsviken
Tätorten
- 71 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Apelstigen 5
Hus 352
Område: Edsviken
Tätorten
- 72 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Apelstigen 7
Hus 353
Område: Edsviken
Tätorten
- 73 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Apelstigen 9
Hus 354
Område: Edsviken
Tätorten
- 74 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Apelstigen 2/
Grytuddsvägen 13
Hus 356
Område: Edsviken
Tätorten

- 75 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Apelstigen 4
Hus 357
Område: Edsviken
Tätorten
- 76 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Apelstigen 6
Hus 358
Område: Edsviken
Tätorten
- 77 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Grytuddsvägen 15
Hus 359
Område: Edsviken
Tätorten
- 78 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Grytuddsvägen 17
Hus 360
Område: Edsviken
Tätorten
- 79 Lunden 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68
Grytuddsvägen 19
Hus 361
Område: Edsviken
Tätorten

80 Lunden 1:1
 Grytuddsvägen 11
 Hus 372
 Område: Edsviken
 Tätorten

Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 68

Villorna nr 68-80 har ursprungligen varit målade med ljusa oljefärger i olika beige toner.

81 Lunden 1:5
 Bruksgatan 20
 Hus 395-397
 Skoghalls skola
 Område: Skoghall
 Tätorten

F d skolanläggning med tre byggnader och en stor öppen gård. Huvudbyggnaden, "Realskolan", ligger i axel med lärarbostaden på berget mitt emot. "Nyskolan" samt slöjd- och gymnastikhuset är placerade efter varandra i nord-sydlig riktning öster om skolhuset. Skolbyggnad (I, hus 395) i 2 vån med beige spritputs och valmat tegeltak. Uppfört i tegel 1918 i stram s k 20-tals klassicism. Skolbyggnad (II, hus 397) "Nyskolan" i 2 vån med beige puts och tegeltak. Uppförd i trä 1921 i klassicerande stil. Slöjd- och gymnastikhus (III, Hus 396) i 2 1/2 vån med beige lockpanel och tegelklätt tak med valmade gavelspetsar. Byggt i klassicerande stil.

82 Lunden 1:92
 Lillängsvägen 6
 Hus 538
 Område: Skoghall
 Tätorten

F d arbetarbostad. Flerfamiljshus i 2 1/2 vån med träpanel och tegeltak. Uppfördes som bostäder för arbetare vid sulfatfabriken, troligen någon gång mellan 1935-1945.

- 83 Lunden 1:5 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 82.
Lillängsvägen 4
Hus 539
Område: Skoghall
Tätorten
- 84 Lunden 1:5 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 82.
Lillängsvägen 2
Hus 540
Område: Skoghall
Tätorten
- 85 Mörmon 17:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 82
Vattenverksvägen 5
Hus 537
Område: Skoghall
Tätorten
- 86 Mörmon 1:4 Hela gården. Timrad manbyggnad (I) i 1 1/2 vån
Mörmo gård med vit lockpanel och tegeltak. Huset är troligen
Område: Skoghall från 1800-talets andra hälft. Timrad bostadsflygel
Tätorten (II) i 2 1/2 vån med faluröd lockpanel och skiffer-
tak, troligen uppförd kring 1800-talets mitt.
Timrad magasinsbyggnad (III) i 2 1/2 vån, faluröd
utan panel och med skiffertak, troligen från
1800-talets första hälft. Stallbyggnad (IV) med
faluröd lockpanel och tegeltak samt f d arbetar-
bostad (V) med locklistpanel och tegeltak.

87	<p>Mörmon 3:6 Clevevägen 3 "Trekanter" Område: Skoghäll Tätorten</p>	<p>Hytreshus. Bostadhus i 2 vån med locklistpanel och tegeletak. Huset utgör en lång rak länga, som avdelats genom färgsättning. Uppfördes 1947 som bostadsrättslägenheter för bolagsanställda</p>
88	<p>Mörmon 3:6 Trekantervägen 2 "Trekanter" Område: Skoghäll Tätorten</p>	<p>Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 87</p>
89	<p>Mörmon 3:6 Trekantervägen 4 "Trekanter" Område: Skoghäll Tätorten</p>	<p>Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 87</p>
90	<p>Mörmon 3:6 Trekantervägen 6 "Trekanter" Område: Skoghäll Tätorten</p>	<p>Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 87</p>
91	<p>Mörmon 3:7 Clevevägen 5 "Trekanter" Område: Skoghäll Tätorten</p>	<p>Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 87</p>
92	<p>Mörmon 3:7 Clevevägen 7 "Trekanter" Område: Skoghäll Tätorten</p>	<p>Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 87</p>

- 93 Mörmon 3:7
Clevevägen 9
"Trekanten"
Område: Skoghall
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 87
- 94 Mörmon 3:28
Mörmovägen 10,12,14,
16, 18 och 20
Område: Skoghall
Tätorten
Hyreshus. Bostadshus i 2 vån vilka är sammanbyggda så att de bildar en halvcirkelform som följer Mörmovägens sträckning. Uppförda 1949 i tegel med putsade fasader i olika grå och beige toner och med vita slätputsade horisontella våningsband samt, dito vertikalt lagda. Vita slätputsade fönsteromfattningar och tegeltak. Ett välbevarat och bra exempel på efterkrigstidens småskaliga hyreshusbebyggelse.
- 95 Mörmon 5:33
Rölovägen 10
Hus 402
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten
F d arbetarbostad. Trähus för 4 familjer i 2 vån med vit lockpanel och tegeltak. En liten frontespis på var långsida. På var sida finns en liten veranda med entré. Huset uppfördes 1913 för arbetare vid sågverket. Används idag som pensionärsbostäder.
- 96 Mörmon 5:33
Rölovägen 8
Hus 404
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 95
- 97 Mörmon 5:33
Rölovägen 6
Hus 406
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 95

- 98 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 95
Rölovägen 4
Hus 408
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten
- 99 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 95
Rölovägen 2
Hus 410
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten
- 100 Mörmon 5:33 F d arbetarbostad. Tegelhus för 4 familjer
Bruksgatan 11 i 2 vån med oputsade fasader och vita hörn-
Hus 401 kedjor samt valmat tegelklätt tak. Veranda
"Rölon" med entré på varje sida. Huset uppfördes 1913
Område: Edsviken för arbetare vid sågverket.
Tätorten
- 101 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 100
Bruksgatan 9 med undantag av att denna byggnad har vit
Hus 403 slätputs.
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten
- 102 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 100
Bruksgatan 7 med undantag av att denna byggnad har vit
Hus 405 slätputs.
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten

- 103 Mörmon 5:33
Bruksgatan 5
Hus 407
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 100 med undantag av att denna byggnad har vit slätputs.
- 104 Mörmon 5:33
Bruksgatan 3
Hus 409
"Rölon"
Område: Edsviken
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 100
- 105 Mörmon 5:33
Gärdesvägen 1
Hus 442
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- F d arbetarbostad. Bostadshus för 4 familjer i 2 1/2 vån, faluröd lockpanel, vita, breda knutar och brant tegeltak. Ingångar med verandor på respektive gavel. Liten fönsterkupa på varje takfall. Huset uppfördes 1914 för arbetare vid sulfitfabriken. Till byggnaden hör en bod i 1 1/2 vån med faluröd lockpanel och tegeltak. Huset används idag som pensionärsbostäder.
- 106 Mörmon 5:33
Bruksgatan 16
Hus 443
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 105
- 107 Mörmon 5:33
Gärdesvägen 3
Hus 444
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 105

- 108 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 105
Bruksgatan 14
Hus 445
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- 109 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 105
Gärdesvägen 5
Hus 446
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- 110 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 105
Bruksgatan 2
Hus 447
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- 111 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 105
Gärdesvägen 7
Hus 448
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- 112 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 105
Bruksgatan 10
Hus 449
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten

- 113 Mörmon 5:33
Gärdesvägen 9
Hus 450
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- F d arbetarbostad. Bostadshus för 4 familjer i 2 1/2 vån med faluröd lockpanel, smala, vita knutar och tegelklätt tak. På varje sida finns en frontespis med brant sadeltak. Huset uppfördes 1918 för arbetare vid sulfitfabriken. Till huset hör en bodlänga från samma tid, som är ombyggd till garage. Bostadshuset används idag som pensionärsbostäder.
- 114 Mörmon 5:33
Bruksgatan 8
Hus 451
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 113 med undantag av att denna byggnad har valmat tak.
- 115 Mörmon 5:33
Gärdesvägen 11
Hus 452
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 113 med undantag av att denna byggnad har valmat tak.
- 116 Mörmon 5:33
Bruksgatan 6
Hus 453
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 113

- 117 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 113
Gärdesvägen 13
Hus 454
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- 118 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 113
Bruksgatan 4
Hus 455
"Kolonin"
Område: Skoghall
Tätorten
- 119 Mörmon 5:33 F d arbetarbostad i 2 1/2 vån med gul lockpanel och brant sadeltak med trapetskorrugerad plåt. På varje takfall sitter 6 fönsterkupor och på respektive långsida finns 2 verandor. Huset uppfördes på 1920-talet i nationalromantisk stil för arbetare vid sulfitfabriken. Ursprungligen bodde 8 familjer i huset, numera ombyggt för 6 familjer. Tyvärr har huset under en sentida renovering fått en för stark gul färg på fasaderna och en plåttäckning på taket.
- 120 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 119
Björkhagsgatan 19
Hus 472
Björkhagen
Område: Skoghall
Tätorten

- 121 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 119
Björkhagsgatan 21
Hus 473
Björkhagen
Område: Skoghall
Tätorten
- 122 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 119
Björkhagsgatan 17
Hus 474
Björkhagen
Område: Skoghall
Tätorten
- 123 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 119
Björkhagsgatan 14
Hus 475
Björkhagen
Område: Skoghall
Tätorten
- 124 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 119
Björkhagsgatan 12
Hus 476
Björkhagen
Område: Skoghall
Tätorten
- 125 Mörmon 5:33 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 119
Rödgrindsvägen 5
Hus 478
Björkhagen
Område: Skoghall
Tätorten

- 126 Mörmon 5:33
Rödgrindsvägen 3
Hus 479
Björkhagen
Område: Skoghall
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 119
- 127 Mörmon 5:33
Hus 478 A
Björkhagen
Område: Skoghall
Tätorten
- Uthuslänga (IV). 4 stora uthuslängor placerade i en fyrkant kring två öppna gårdar. Längorna är uppförda i en våning med faluröd lockpanel och tegeltak. Uthusen hör till arbetarbostäderna i Björkhagen och uppfördes samtidigt som dessa på 1920-talet. Gårdarna nås genom stigportar. Flera sådana här fyrkantiga bodlängor har funnits men har tyvärr försvunnit genom rivningar.
- Mörmon 17:1
Hus 537
Vattenverksvägen 5
- Se Lunden 1:1, särskilt beaktansvärd byggnad nr 85
- 128 Mörängen 1:9
Hagavägen 10
Område: Haga
Tätorten
- Villa. Ett egna hem i 1 1/2 vån med vit locklistpanel och brutet tegeltak. En liten fönsterkupa på östra takfallet och en enkel veranda vid entrén på västra sidan. Ett tidstypiskt egna hem från 1933.
- 129 Mörängen 1:32
Ekebovägen 12 B
Hus 531
Lunserudsstugan
Område: Haga
Tätorten
- Bostadshus (I). Timrad enkelstuga i 1 1/2 vån med faluröd lockpanel, tegeltak och vidbyggd förstuga. Till stugan hör en liten bod (II) med faluröd lockpanel och pappklätt sadeltak. Bostadshuset, som en gång har använts som soldatboställe och tidigare var torp, finns med på en karta över Mörmon-Djupsundet från 1817-1818.

- 130 Nolgård 1:2
Nämndemansgården
Manbyggnad i 2 1/2 vån med faluröd locklistpanel och betongtegeltak. Bostadshuset i timmer uppfördes under 1700-talets senare del och bygger på en parstugeplan, som påbyggdes vid en ombyggnad på 1860-talet. En rundel med vårdträd framför huvudfasaden ger huset en anspråksfull karaktär.
- 131 Nolgård 1:48
Ålkärsvägen 24
Område: Gunnarskär
Tätorten
Villa. Egna hem i 1 1/2 vån med locklistpanel och brutet tegeltäckt tak. Liten veranda vid entrén och fönsterkupor på norra takfallet. Villan uppfördes 1925.
- 132 Nolgård 1:53 och 1:54
Parkvägen 15
Område: Åstorp
Tätorten
Villa. Reverterat egna hem i 1 1/2 vån med beige puts och släta vitputsade knutar samt brutet tegeltak. Småspröjsade fönster. Villan är uppförd 1921.
- 133 Prästbostället nr 1
Prästgårdsvägen 24
Skoghalls prästgård
Område: Haga
Tätorten
Prästgård. Bostadshus (I) i 1 1/2 vån med grå locklistpanel och valmat tegeltak. Byggnaden uppfördes som komministerboställe 1924 i nationalromantisk stil med typiska detaljer som småspröjsade fönster, burspråk, vindskupor och accentuerat entréparti. Uthuslänga (II) i en våning med grå locklistpanel och tegeltak från samma tid som bostadshuset.

- 134 Rud med Rudstorp 1:46 Sommarvilla. Trähus i 1 1/2 vån med liggande panel och brutet tegelklätt tak. Villan är uppförd i nationalromantisk stil på 1920-talet med typiska detaljer som småspröjsade fönster burspråk och frontespis, men sentida renoveringar har inneburit en förvanskning av fasaderna. Så har t ex de ursprungliga fönstren ersatts med perspektivfönster och en utbyggnad tillkommit på södra sidan. Det orörda läget och mängden av små uthusbyggnader gör ändå anläggningen kulturhistoriskt intressant, som ett dokument över det tidiga fritidsboendet för en privilegierad grupp i samhället. Till fastigheten hör bod (V), avtråde (IV) och källare (III) från samma tid som bostadshuset samt badbrygga med omklädningshytt (II). Den senare har gul locklistpanel och pappklätt tälttak med en liten lanternin för ventilation.
- 135 Rud med Rudstorp 1:73 Manbyggnad i 2 vån med faluröd lockpanel, tegeltak och enkel veranda vid entrén på västra långsidan. Huset som bygger på en enkelstugeplan, är troligen uppfört under 1800-talets första årtionden.
- 136 Rud med Rudstorp 100 Ängen F d soldattorp. Timrad enkelstuga i 1 vån med faluröd lockpanel och betongtegeltak. Entré av ålderdomligt slag med inåtgående dörrar med liggande panel och överljus. Tyvärr har huset under sen tid försetts med fönsterluckor, som är ett helt främmande element för denna typ av byggnad. Fähus (II), delvis i timmer med liggande fasspontpanel och plåttak. Jordkällare (III) av natursten med träöverbyggnad och tegeltak. Fastigheten används idag för fritidsboende.

137 Rud med Rudstorp 1:128

Hela gården. Timrad manbyggnad (I) i 1 1/2 vån med faluröd locklistpanel och tegeltak. Södra långsidan domineras av en veranda med dekorativa, färgade glas. Husets entrédörrar, i verandan, är försedda med samma typ av färgat glas. Halv-våningsfönster med spröjs i form av romber. Huset är troligen uppfört kring 1860-1880 men domineras genom fönster, dörrar och veranda av tiden kring sekelskiftet 1900. Bodlänga (II) med stående faluröd panel och sadeltak med tegel. Delvis timrad ladugård (III) med faluröd slät-panel och tegeltak. Fastigheten är den ursprungliga stamfastigheten på Rud.

138 Rud med Rudstorp
S:3 och 1:258

Båtstad med olika bodar vilka har anknytning till fiskenäringen såsom båtskjul, nät- och sjöbodas, samt isbingar. Bodarna är från sent 1800-tal och framåt i tiden och är av mycket olika utformning. Isbingarna har löstagbara bräder. Tillsammans bildar de olika byggnaderna en värdefull kulturhistorisk helhet.

139 Rud med Rudstorp S:4

Båtstad med olika bodar vilka har anknytning till fiskenäringen såsom båtskjul, nät- och sjöbodas, samt isbingar. Bodarna är mer eller mindre olika i utförandet, men samtliga är byggda i trä och är faluröda eller omålade. En isbinge har en gavelhalva med löstagbara bräder. Området rymmer också anordningar för torkning och färgning av nät. Tillsammans bildar de olika delarna en värdefull helhet av högt kulturhistoriskt värde.

140 Lilla Skagene 1:2

Manbyggnad, timrad i 2 1/2 vån med faluröd lockpanel och tegeltak. Bottenvåningen är från 1700-talet och övervåningen, som är högre än bottendelen, tillkom under 1800-talets senare del. På västra gaveln finns ett trapphus, troligen från sekelskiftet 1900, som i övervåningen har dekorativa färgade glas och mönstersnickerier. Dörrarna är av ålderdomlig typ med inåtgående panelklädda dörrhalvor försedda med två fyrkantiga fönsteröppningar.

141 Stora Skagene 1:46,2:1
Änggården

Diktarstuga. (Stora Skagene 1:46) i 1 vån med brun stockpanel och tegeltak. Stugan är uppförd 1959 och används av tonsättaren Gunnar Turesson. Villa, (Stora Skagene 2:1). Bostadshus i 1 1/2 vån med gul locklistpanel och tegeltak. Burspråk i 2 vån på västra långsidan och på östra sidan entré med klassicerande veranda. Villan uppfördes vid 1930-talets slut av musikhandlare Gustavsson. Den senares dotter, Ingrid Lind, har utfört väggmålningar i salen efter förebild från Ullerud. Villan är idag bostad för tonsättaren Gunnar Turesson.

142 Västra Skagene 1:60

Manbyggnad, timrad i 2 1/2 vån med faluröd panel, vitmålat våningsband och tegeltak. Segmentsformade fönster i gavelröstena. Huset uppfördes 1865. Tyvärr har byggnaden på södersidan fått en nyare och illa anpassad ytterdörr. Till gården hör välbevarade och tidstypiska ekonomibyggnader såsom jordkällare (II) från 1865, stall- och bodlänga (III) från 1901 och ladugård (IV) från 1924.

- 143 Skoghallsverken
Skoghalls fyr
Område: Skoghall
Tätorten
- Fyr. Sexkantig fyrbyggnad med vitmålad panel på förvandring och plåttak. Redan 1805 fanns det en fyr på denna plats men när den nuvarande fyrbyggnaden tillkom är okänt. Den finns dock dokumenterad på ett foto från sekelskiftet 1900.
- 144 Skoghallsverken
Gamla huvudkontoret
Hus 2001
Område: Skoghall
Tätorten
- Kontorsbyggnad. Tegelhus i 2 1/1 vån med slätputsade fasader, rusticerade hörnkedjor och tegeltak. Praktfull entré med välvd portal i huggen sten och kraftiga ekdörrar med överljus. Kraftigt accentuerade gavelrösten. På taket ovanför entrén är ett urverk placerat. Konstfullt utformade ankarslut utgör ett dekorativt inslag i fasaden. Byggnaden är uppförd 1918 i s k 20-tals klassicism.
- 145 Skoghallsverken
"Gamla banken"
Hus 2003
Område: Skoghall
Tätorten
- Kontorsbyggnad. Tegelhus i 1 1/2 vån med gulbeige slätputs och tegeltak. Rundbågiga fönsterkupor på båda takfallen. Byggnaden i klassicerande stil är uppförd på 1920-talet.
- 146 Kv. Spaden: 7
Lindervägen 3
Område: Lövnäs
Tätorten
- Villa. Bostadshus i 1 1/2 vån med gul liggande fasspontpanel samt brutet och valmat, pappklätt tak. Huset är byggt i sekelskiftesstil med snickerier på verandan, fönsterluckor, utkragad övervåning med snidade konsoler och vitt våningsband. Byggnaden uppfördes 1901-1906 som sommarvilla och var en av de första sommarbostäderna på Lövnäs. Används idag som åretrunt bostad.

- 147 Svenshult 1:20
Svenshults skola
F d skola. Tegelbyggnad i 1 och 1 1/2 vån med tegeltak. Teglet är slaget på platsen. En liten sekelskiftesveranda på södra gaveln. Skolan uppfördes 1870-71. Till skolan hör en tidstypisk och relativt välbevarad lärarystuga från 1917-18 med gul locklistpanel och tegeltak.
- 148 Västra Sättersholmen 1:1
Sättersholmens fyr
Fyr- och fyrvaktarbostad med diverse uthus. Timrat fyr- och bostadshus i 1 1/2 vån med röd lockpanel och vit aluminiumplåt. Det senare är ett modernt material, som är främmande för byggnaden och den röda färgen är tyvärr plast. Taket är täckt med skiffer. På takets sydsida sitter det åttkantiga fyrtornet där själva lyshuset saknas. Byggnaden är uppförd 1876. Oljebod (II) med röd pärlspontpanel och falsat plåttak. Ladugård och övriga ekonomitrymmen (III) i natursten/tegel respektive bräder med trapetskorruerat plåttak. Samtliga uthus från 1876. På en berghäll nordost om byggnaden finns två rader järn fästade i berget. Dessa är rester efter en "steggelsta", där man torkade näten. I dessa järn satt då grenar med en tredelad klyka upptill. Invid denna plats finns ett antal namn och årtal inhuggna i berget där de äldsta är från 1890. Dessa har gjorts av fartygsbesättningar som legat i sundet norr om ön och väntat på bra väder.
- 149 Takene 2:1
Hela gården. Manbyggnad i 1 1/2 vån med faluröd locklistpanel och tegeltak från ca 1850. Segmentspröjsade vindfönster med triangelformad omfattning på långsidorna. Liten veranda vid entrén på södra sidan. Jordkällare (II) med träöverbyggnad och plåttak samt en jordtäckt källare (III).

Ekonomibyggnaderna; ladugård och stall (IV), bod (V) och loge (VI) är placerade i vinkel mot varandra kring ett öppet tun. Stall, ladugård från 1880 och bod från 1920. Samtliga har tegeltaken bevarade.

150 Västra Tye 1:12
Bergudden

Villa. Bostadshus i 1 1/2 vån med gul liggande och stående fasspontpanel och valmat tegeltak. En kolonnad mot sjösidan har under sen tid satts igen med stora perspektivfönster. I övrigt har byggnaden stora småspröjsade fönster. Villan uppfördes som utställningspaviljong i Karlstad 1903 och flyttades därefter över isen till sin nuvarande plats.

151 Västra Tye 1:29

F d sommarvilla. Boningshus i 1 1/2 vån med liggande pärlspontpanel samt brutet och valmat betongtegeltak. Villan har småspröjsade fönster och fönsterluckor på västra sidan. På samma sida finns altan och inbyggd balkong. Huset uppfördes 1906.

152 Västra Tye 1:39

Hela anläggningen. En komplett anläggning från 1920-talet med bostadshus, länga med gästrum och förrådsutrymmen, avtråde samt stenkistebrygga med badhus. I trädgården finns en liten anlagd damm där man haft inplanterade karpar. Mellan bostadshuset och sjön var ursprungligen ett sumpigt område som fyllts ut med schaktmassor, som fraktats över isen från Karlstad. På platsen anlades därefter en grästennisplan. Bostadshus (I) i 1 1/2 vån med liggande beige locklistpanel i botten-

våningen och brun panel på förvandring i gavelröstena samt tegeltak. Gäststuga och bodlänga (II) i 1 1/2 vån med panel på förvandring och locklistpanel samt tegeltak. Badhytt med brygga (IV) där den förra har kvadratisk form med liggande vit panel och pappklätt tälttak.

153 Västra Tye 1:43
Tomtebo

Sommarbostad. Villa i 1 1/2 vån med faluröd locklistpanel och brutet pappklätt tak. Huset är uppfört på 1920-talet i nationalromantisk stil med småspröjsade fönster och dekorativa foder samt glasad veranda med snickerier. Till villan hör gäststuga (II) och uthuslänga (III) från något senare datum. Tillsammans bildar de en intressant kulturhistorisk miljö över det tidiga fritidsboendet.

154 Västra Tye 1:45

Sommarbostad. Villa i 1 1/2 vån med faluröd locklistpanel och tegeltak. Huset är uppfört 1916-1917 i nationalromantisk stil med småspröjsade fönster, fönsterluckor och vitputsad skorsten. På västra långsidan finns en glasad veranda. Invändigt finns målningar av Wenzel Björkhagen på tak och dörrar. En tillhörande bod (II) med faluröd lockpanel och tegeltak är troligen från samma tid.

155 Östra Tye 1:33
Vänvik

Sommarvilla i 2 vån med stående och liggande fas-spontpanel och valmat tak täckt med falsad plåt. Huset är försett med olika fönstertyper; 6-9 rutade fönster på östra sidan, och i övrigt rundbågeformade fönster, som i norr även återkommer i 2 altandörrar. De senare har även triangelformade överstycken. På samma sida finns även ett burspråk. Stor altan med kryssräcke i norr samt en liten

veranda i sekelskiftesstil i söder. Villan har stort takutsprång med snidade taktassar. Bostadshus för tjänstefolk (II) i samma stil med stående fasspontpanel och pappklätt valmat tak. Lekstuga (III) i samma stil med papptak. Samtliga byggnader är uppförda 1898 med originell och välbevarad arkitektur.

156 Östra Tye 1:55

F d bostadshus och tryckerilokal. Delvis timrat ödehus (II) i 1 1/2 vån med faluröd lockpanel och stående fasspontpanel samt tegeltak. Byggnaden har inrymt Paul Andreas Lidbaeks tryckeri. Lidbaek bodde på Östra Tye 1829-1849. Byggnaden är idag mycket förfallen.

157 Östra Tye 1:70

Sommarvilla i 1 1/2 vån med stående faluröd locklistpanel. Huset ligger i en sluttning och står på två sidor på gjutna, upptill avsmalnande pelare. Den rektangulära huskroppen är uppdelad i två partier med motsatta takfall. Ett sadeltak med spetsig gavelfasad mot sjösidan, och bakom denna ett motställt brutet tak. Taket är täckt med tegel. Diverse utbyggnader på norra fasaden med småspröjsade fönster. Burspråk i två våningar på västra fasaden. I sydvästra hörnet en stor inbyggd altan. Villan är uppförd 1909.

158 Vidön 1:1
Dingelsundsvägen 28
Hus 620
Område: Vidön
Tätorten

F d arbetarbostad. Trähus i 2 1/2 vån med gul slät puts, småspröjsade fönster och tegeltak. I gavelröstena sitter ovala fönster. En veranda med 2 entrér på varje långsida. Byggnaden i klassicerande stil, byggdes för arbetare vid den

elektrokemiska industrin, troligen under 1920-talet. Ursprungligen fanns 5 likadana hus där detta är det enda bevarade.

- 159 Vidön 1:1
Hybelejvägen 8
Hus 626
Område: Vidön
Tätorten
- F d tjänstemannabostad. Parhus i 1 1/2 vån med röd (tyvärr plastfärg) lockpanel och tegeltak. Byggnaden är uppförd i nationalromantisk stil omkring 1920 som förmansbostäder för den kemiska industrin och har småspröjsade fönster, två verandor och en takkupa.
- 160 Vidön 1:1
Prästängsvägen 1
Hus 630
Område: Vidön
Tätorten
- F d tjänstemannabostad. Trähus i 1 1/2 vån med faluröd lockpanel och brutet tegeltak. Byggnaden är uppförd i nationalromantisk stil 1915 med småspröjsade fönster, segmentformade fönster i gavlarna och cirkelrunda överst i röstena, frontespiser på långsidorna och en veranda mitt på norra långsidan med brutet tak. Inbyggda verandor med vita snickerier i det nordöstra och nordvästra hörnet. Huset byggt som flerfamiljsbostad för förmän. Ett tidstypiskt och välbevarat bostadshus och en bra representant för den nationalromantiska stilen.
- 161 Vidön 1:1
Prästängsvägen 3
Hus 631
Område: Vidön
Tätorten
- F d arbetarbostad. Tegelhus i 2 vån med grön lockpanel och valmat tegeltak. Byggt för 4 familjer med en entré och veranda på varje sida. Huset uppfört i klassicerande stil 1914 som bostäder för arbetare vid brädgården.

- 162 Vidön 1:1
Prästängsvägen 5
Hus 632
Område: Vidön
Tätorten
F d arbetarbostad. Oputsat tegelhus i 2 vån med vita slätputsade hörnkedjor och valmat tegeltak. Byggt för 4 familjer med en entré och veranda på varje sida. Huset uppfört i klassicerande stil 1914 som bostäder för arbetare vid brädgården.
- 163 Vidön 1:1
Prästängsvägen 7
Hus 633
Område: Vidön
Tätorten
F d arbetarbostad. Vitputsat tegelhus i 2 vån med valmat tegeltak. Byggt för 4 familjer med en entré och veranda på varje sida. Huset uppfört i klassicerande stil 1914 som bostäder för arbetare vid brädgården.
- 164 Vidön 1:1
Prästängsvägen 9
Hus 634
Område: Vidön
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 163
- 165 Vidön 1:1
Prästängsvägen 11
Hus 635
Område: Vidön
Tätorten
Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 162
- 166 Vidön 1:1
Prästängsvägen 15
Hus 638
Område: Vidön
Tätorten
F d arbetarbostad. Trähus i 2 vån med stående lockpanel och valmat tegeltak. Byggt för 4 familjer med en entré och veranda på varje sida. Huset uppfört i klassicerande stil 1914 som bostäder för arbetare vid brädgården.

- 167 Vidön 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 166
Prästängsvägen 17
Hus 639
Område: Vidön
Tätorten
- 168 Vidön 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 166
Prästängsvägen 19
Hus 640
Område: Vidön
Tätorten
- 169 Vidön 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 166
Prästängsvägen 21
Hus 641
Område: Vidön
Tätorten
- 170 Vidön 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 166
Prästängsvägen 23
Hus 642
Område: Vidön
Tätorten
- 171 Vidön 1:1 Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 166
Prästängsvägen 27
Hus 644
Område: Vidön
Tätorten

- 172 Vidön 1:1
Prästängsvägen
Hus 632 A
Område: Vidön
Tätorten
- Bodlängor till arbetarbebyggelsen brädgårdsra'a eller Vidöra'a. Bod med matkällare i faluröd liggande fasspontpanel och tegeltak. Bostadsbebyggelsen ligger norr om och utmed Prästängsvägen medan uthusen ligger söder om vägen.
- 173 Vidön 1:1
Prästängsvägen
Hus 634 A
Område: Vidön
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 172
- 174 Vidön 1:1
Prästängsvägen
Hus 636 A
Område: Vidön
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 172
- 175 Vidön 1:1
Prästängsvägen
Hus 639 A
Område: Vidön
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 172
- 176 Vidön 1:1
Prästängsvägen
Hus 641 A
Område: Vidön
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 172
- 177 Vidön 1:1
Prästängsvägen
Hus 643 A
Område: Vidön
Tätorten
- Se särskilt beaktansvärd byggnad nr 172

- 178 Vidön 1:1
Prästängsvägen 14
Hus 637
Område: Vidön
Tätorten
F d inspektorsbostad. Slätputsat tegelhus i 1 1/2 vån med brutet tegeltak. Inbyggd veranda i sydöstra hörnet. Uppförd 1914 som tjänstebostad för brädgårdsinspektören.
- 179 Vidön 1:1
Rösgårdsvägen 24
Hus 650-651
Udden
Område: Vidön
Tätorten
Chefsbostad med tillhörande byggnader. Slätputsat tegelhus (I) i 1 1/2 vån med gulbeige slätputs, rusticerade hörnkedjor och brutet tegeltak. På norra gaveln är en utbyggnad i en vån utmed hela husets bredd. Båt- och badhus (II) med vit lockpanel och tegeltak. En tillhörande brygga med kryssräcke. Stall och växthus (IV) i tegel med gulbeige slätputs, rusticerade knutar och tegeltak. Stall och garagebyggnad (VI) i 1 1/2 vån med lockpanel och tegeltak. Anläggningen är uppförd i klassicerande stil och är troligen byggd under 1920 eller 1930-talen.
- 180 Vidön 1:1
Rösgårdsvägen 20
Hus 652
Område: Vidön
Tätorten
F d tjänstebostad. Parhus i 1 1/2 vån med grå lockpanel och tegeltak. På södra sidan finns två verandor.
- 181 Vidön 1:1
Ebbenäs
Hus 701
"Vidöfärjan"
F d färjeläge. Bostadshus (I) i 1 1/2 vån med faluröd lockpanel och tegeltak. Utbyggnad i en våning med pulpettak längs hela södra gaveln. Byggnaden har tidigare varit bostad för roddarna vid färjan. Till fastigheten hör även en bod (II) i 1 vån, en jordtäckt källare (V), två garage (III och IV), samt en kraftig brygga med räcken. Fastighetens tidigare funktion som färjeställe är av stort kultur- och lokalhistoriskt intresse.

- 182 Vidön 1:86
Södra vägen 24
Område: Vidön
Tätorten
- Villa. Bostadshus i 1 1/2 vån med beige locklistpanel och tegeltak. Ett egnahemshus uppfört 1946 efter Uddeholmsbolagets typritning.
- 183 Kv. Välten: 1
Långnäs vägen 28
Lövnäs hus
Område: Lövnäs
Tätorten
- Villa i 1 1/2 vån med vit lockpanel och valmat tak täckt med glaserat tegel. Huvudentrén är indragen i huskroppen och har dörr med överljus. På östra gaveln är en köksfarstu med dörr med fyrpassigt fönster och panel som följer fönstrets form. Mot norr en frontespis med tre rundbågiga fönster, på samma sätt på södra sidan. Huset är uppfört i 20-tals klassicism 1928 för dåvarande ägaren, konsul Geijer.
- 184 Kv. Yxan: 15
Långnäs vägen 7
Område: Lövnäs
Tätorten
- F d komministerboställe i 1 1/2 vån med vit ligande och stående fasspontpanel och tegeltak. Huset är uppfört i s k sekelskiftesstil vid ca 1900 och har rika lövsågerier i gavelpetsarna.

LITTERATUR

- AHLSTRAND, Jan Torsten
Arkitekturtermer.
Lund 1976
- ANDERSSON, Ingvar
Uddeholms historia.
Människor, händelser, huvudlinjer från
äldsta tid till 1914.
Nordstedts, Stockholm 1960.
- ERIXON, Sigurd
Sveriges bebyggelse.
Statistisk-topografisk uppslagsbok.
Landsbygden.
Hermes, Uddevalla 1962.
Förslag till regionalt kulturminnesvårds-
program för 1980-talet.
Länsstyrelsen i Värmlands län.
Hammarö, En hembygdsbok.
Karlstad 1957.
Hammarö hembygdsförening 1928-1978.
Glimtar från ett halvsekels hembygds-
verksamhet på Hammarön.
- HIDEMARK, Ove, m.fl.
Så renoveras torp och gårdar.
Falköping 1982.
- LAGERLÖF, Erland
Medeltida träkyrkor, del 2.
Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium.
Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1985
- NISSER, Marie/SJUNNESSON, Helene
Massafabriker och pappersbruk i Värmland
och Dalsland.
Inventeringsrapport 1973.
Svenska pappers- och cellulosaingenjörs-
föreningen.
Nordmark-Klarälvens järnvägar.
Dess uppkomst och nuvarande uppgift i det
värmländska näringslivets tjänst.
Karlstad 1945.